

Регионални центар за животну средину за
Централну и Источну Европу

Канцеларија у Србији и Црној Гори

Сретен Ђорђевић & Милош Катић

ВОДИЧ КРОЗ ПРАКТИЧНУ ПРИМЕНУ АРХУСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ И МАЛИ ЕКОЛОШКИ РЕЧНИК

Београд, април 2004.

ВОДИЧ КРОЗ ПРАКТИЧНУ ПРИМЕНУ АРХУСКЕ
КОНВЕНЦИЈЕ И МАЛИ ЕКОЛОШКИ РЕЧНИК

Издавач:
Медија центар
Београд
Македонска 5/ИИ

За издавача
Небојша Спаић

*Припрема за
штампу*
АПП, Београд

Штампа
Либра, Београд

Тираж
150

Београд, 2004.

ИСБН 86-82827-34-4

Медија центар се захваљује Регионалном центру за животну средину за Централну и Источну Европу, као и директору Центра Др Радоју Лаушевићу, који су омогућили штампање ове књиге.

Podržano od Evropske unije preko
Европске агенције за реконструкцију

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР 7

УВОД 9

- 1 Циљ и намена приручника 9
- 2 Како користити прручник? 10

И ДЕО 11 11

- 1. КОНВЕНЦИЈА ИЗ АРХУСА 11
 - 1.1. Архуска Конвенција у Србији 11
 - 1.2. Досадашњи резултати 11
 - 1.3. Даље активности 13
 - 1.4. Међународни значај Архуске конвенције 13

- 1.5. Тренутни статус Архуске конвенције 15
- 1.6. Значај Архуске конвенције за невладине организације 15
- 1.7. Права човека и Архуска конвенција 15
- 1.8. Основни појмови и дефиниције 16

ИИ ДЕО 17

- 1. ТРИ СТУБА АРХУСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ 17
 - 1.1. Право на информацију о животnoj средини 17
 - 1.2. Учешће јавности у доношењу одлука од значаја за животну средину 17
 - 1.3. Заштита права пред органима управе и правосудним органима 18
- 2 АРХУСКА КОНВЕНЦИЈА И ДОМАЋИ ПРОПИСИ 19

- 2.1. Стање важећег законодавства 19
- 2.2. Важнији предлози законских прописа 19

ИИИ ДЕО ПРИМЕРИ ПРАКТИЧНЕ ПРИМЕНЕ ОДРЕДБИ АРХУСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ 21

- 1. ПРАВО НА ПРИСТУП ИНФОРМАЦИЈАМА 21
 - 1.1. Како остварити право на информацију о стању постројења за пречишћавање отпадних вода фабрике чије се отпадне воде изливају у оближњу реку? 21
 - 1.2. Информисање јавности у случају акцидента изазваног изливањем штетних материја у реку чији се водоток налази у заштићеном природном добру а чија се вода користи за водоснабдевање 21
 - 1.3. Да ли се приликом издавања информација о стању животне средине код ресорног министарства примењује одговарајући ценовник услуга? 22
 - 1.4. Који су елементи права потрошача на информисање? 23
- 2 УЧЕШЋЕ ЈАВНОСТИ У ДОНОШЕЊУ ОДЛУКА ВЕЗАНИХ ЗА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ 24

- 2.1. Пример процедуре учешћа јавности у случају изградње ауто- пута као објекта за који је неопходна израда анализе утицаја на животну средину 22
 - 2.2. Процедура учешћа јавности у поступку припреме одређених законских пројеката за усвајање 25
- Водич кроз практичну примену Архуске конвенције*

- 2.3. Процедура учешћа јавности у поступку израде и усвајања урбанистичког плана 25
- 2.4. Процедура учешћа јавности у случају изградње рибогојилишта у заштићеном природном добру 26
- 2.5. На који начин потрошачи могу учествовати у процесу доношења одлука које су од интереса за њих? 27
- 3. ПРИСТУП ПРАВОСУЂУ 27
 - 3.1. Заштита права заинтересоване јавности у случају непоштовања процедуре учешћа јавности приликом израде анализе утицаја на животну средину 27

3.2. Пример остварења права на накнаду штете због помора рибе проузрокованог испирањем прскалица за посипање корова тотал хербицидима. (Управљач над рибарским подручјем против загађивача)	
3.3. Пример заштите од загађења ваздуха имисијом дима из димњака пекарског предузећа	
3.4. Пример заштите у случају загађења буком од стране приватног предузетника	
3.5. Могућност правне заштите у случају загађења буком које потиче од предузећа или другог правног лица	
3.6. Пример могуће примене Закона о заштити животне средине у случају када је одбијен захтев да се издају информације о привредним активностима у заштићеном природном добру	28
3.7. Пример накнаде штете проузроковане незаконитим риболовом	28
	29
	30
	30
	31
3.8. У случају повреде права потрошача, које све врсте правне заштите постоје и који је поступак за сваку од врста правне заштите?	31
АНЕКС I	32
АНЕКС I	32
Списак надлежних интитуција	32
АНЕКС II	34
Корисне адресе и контакти	34
АНЕКС III	35
Листа корисних публикација	35
АНЕКС IV	36
Списак земаља које су потписале или ратификовале Архуску конвенцију	36
АНЕКС V	38
Пример форме писменог захтева за информацијом	38
АНЕКС VI	40
Захтев за издавање информације (позитивна пракса Србије)	40
МАЛИ ЕКОЛОШКИ РЕЧНИК	43

ПРЕДГОВОР

„Архуска конвенција је најамбициознији подухват у смислу демо-кратизације на пољу животне средине, покренут под покровитељством Уједињених Нација. Њено усвајање је било огроман корак напред у развоју међународног права... Приступивши принципима Архуске конвенције... државе Источне Европе и Централне Азије... јасно показују да права на пољу животне средине нису резервисана, као лук-суз, само за

богате државе... Морамо искористити Светски самит о одрживом развоју, следеће године, да ојачамо наш приступ праву на пољу животне средине - не само у Европи већ у целом свету.“

Кофи Анан
Генерални секретар Уједињених
Нација

„Као Европски комесар за заштиту животне околине... објављујем да су принципи Архуске конвенције примењиви и у теорији и у пракси у це-лој заједници Европске Уније. Много времена је потребно да се промене навике грађана, администрације, локалних власти и организа-ција које се баве заштитом животне средине. Ако наше европско дру-штво жели да остане отворено, потребно је да принципи Архуске конвенције постану свакодневни део политике заштите животне средине.“ Маргот Валстром Европски комесар за заштиту животне средине, Европска Комисија

„Драго ми је да Архуска конвенција ступа на снагу. Иако СР Југославија није потписала нити приступила Конвенцији, нова политика заштите животне средине Србије тежи да интегрише Архуско „мишљење“ у распоред изградње новог система заштите животне средине и природних ресурса... Очекујемо да ће бар минимум стандарда које одређује Архуска конвенција бити прихваћено у целом региону.“

Анђелка Михајлов Министар за заштиту природних богатстава
и животне средине Републике Србије

Увод

Приручник „Водич кроз практичну примену Архуске конвенције“ је припремљен у оквиру пројекта „Подршка развоју стратегија за при-мену Архуске конвенције у земљама Југоисточне Европе“. Овај пројекат се одвија у седам земаља региона: Хрватској, Босни и Херцеговини, Македонији, Албанији, Рунунији, Бугарској и Србији и Цр-ној Гори - у сарадњи са министарствима животне средине земаља обухваћених пројектом, невладиним организацијама које се баве овом проблематиком и свим осталим учесницима у заштити животне средине. Пројекат финансира Министарство спољних послова Краљевине Холандије, а имплементира га Регионални Центар за животну сре-дину за Централну и Источну Европу.

1. Циљ и намена приручника

Већина земаља региона је потписала или ратификовала Архуску кон-венцију о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и доступности правосуђа у вези са питањима која се тичу живо-тне средине. Иако је наша земља једна од ретких која још увек није потписала нити ратификовала конвенцију, ова чињеница не умањује њен значај за нас. Пре свега, већ четири године се на националном плану одвијају активности које имају за циљ стварање правног и институционалног оквира за примену Архуске конвенције (за разлику од неких држава у окружењу или појединих држава Источне Европе и земаља бившег Совјетског савеза које су ратификовале конвенцију, без претходно створених основних услова за њену примену). Са друге стране, имајући у виду тенденције у међународно правној заштити животне средине, као и актуелне међународне процесе са-свим је извесно да ће и наша земља у догледно време ратификовати Конвенцију.

Приручник је намењен пре свега невладиним организацијама које се баве заштитом животне средине и најширој јавности, али свакако може бити користан и представницима владиног и привредног сектора. Два су основна циља овог приручника:

- ◆ да упозна представнике невладиних организација и најшире јав
- ◆ ности са основним начелима Архуске конвенције, њеним историјатом, тренутним статусом на међународном нивоу и у Србији, као и са очекиваним даљим активностима у циљу ратификације и спровођења Архуске конвенције у нашој земљи. да помогне невладиним организацијама и грађанима да препо

знају предности које Архуска конвенција доноси, те да им, кроз врло практичне примере у форми питања и одговора омогући да лакше остварују своја права према позитивном законодавству Републике Србије, али и да им укаже на могућности које у конкретним случајевима предвиђа Конвенција и на тај начин припреми читаоце за активно учешће у њеном спровођењу.

2. Како користити приручник?

Приручник је израђен у форми практикума, који уз општа питања и актуелности везане за Архуску конвенцију покушава да читаоцу на најједноставнији начин приближи ову материју. У уводном делу даје се кратак историјат Архуске конвенције, њен тренутни статус на међународном плану и у нашој земљи, као и по-јашњења основних појмова и дефиниција онако како их дефинише Ар-хуска конвенција. Посебан одељак у приручнику посвећен је зна-чају Архуске конвенције за невладине организације. У практичном делу, приручник даје одговоре на нека од питања са којима се невладине организације и грађани

често сусрећу или би мо-гли да се сусретну у свакодневном животу. Питања су селектиована на основу предлога самих невладиних организација или на основу искустава до којих смо дошли током реализације пројеката везаних за Архуску конвенцију. Један од циљева приручника свакако је и упознавање јавности са најзначајнијим државним институцијама за спровођење Архуске конвенције. Обзиром на „ширину“ Конвенције у прилогу приручника дата је листа институција које су од већег значаја за питања која регулише конвенција, пре свега питања доступности информација са адресама и контактима тих институција. Такође, у прилогу се дају не-ке корисне адресе и контакти на којима се могу пронаћи информаци-је о Архуској конвенцији, листе земаља које су потписале и ратифици-вале Конвенцију. У прилогу су дати и модел формулара који се у не-ким земљама користи за захтев за информацијом од значаја за жи-вотну средину, и предлог могућег формулара исте намене који је у складу са нашим важећим законодавством. Ово стога што проце-дура захтева за информацијама овог типа код нас још увек није си-стематизована на адекватан начин, а увођење посебних формула-ра је један од могућих начина за решавање овог проблема.

I ДЕО

1. Конвенција из Архуса

1.1. Архуска Конвенција у Србији

Архуска конвенција о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и доступности правосуђа у вези са питањима ко-ја се тичу животне средине усвојена је 25. јуна 1998. године на че-твртој министарској конференцији „Животна средина за Европу“ одр-жаној у Данском граду Архусу, под покровитељством Економске комисије Уједињених нација за Европу (УН / ЕЦЕ). Тада је Кон-венцију потписало 35 држава и Европска заједница а у наредном периоду предвиђеном за потписивање још 4 државе. У складу са чланом 20 Конвенција је ступила на снагу 30. октобра 2001. годи-не. Први састанак чланица Архуске конвенције одржан је у октобру 2002. године у италијанском граду Луки (Луцца). Данас конвенци-ја има 25 држава чланица. Србија и Црна Гора нису чланице Архуске конвенције. Тадашња СР Југославија, због познатих околности везаних за међународни по-ложај земље, није била укључена ни у припрему активности око изра-де и усвајања Конвенције. Она није учествовала ни на министарској конференцији на којој је Конвенција усвојена и ако су представници НВО из СР Југославије учествовали на овој конференцији. Прве иницијативе везане за Архуску конвенцију у Србији су покрену-те 1999. године посредством Регионалног центра за животну среди-ну за Централну и Источну Европу (РЕЦ), односно РЕЦ-

ове канце-ларије у Београду. Од тада до данас реализован је велики број актив-ности усмерених на стварање услова за ратификацију и спровођење Архуске конвенције у Србији.

1.2. Досадашњи резултати

Активности усмерене на јачање капацитета, како државног тако и НВО сектора, за спровођење Архуске конвенције као и за ширење информација и подизање јавне свести о Конвенцији су се огледале пре свега у бројним семинарима обуке за представнике оба сектора, програмима финансијске помоћи НВО, јавним трибинама, састанци-ма и издавањем различитих публикација о Архуској конвенцији. Циљеви ових тренинга и семинара били су различити: упознавање пред-ставника циљних група са основним одредбама Архуске конвенци-је, моделима приступа информацијама и дистрибуције информација, моделима учешћа јавности, указивања на предности које из њих прои-зилазе и сл. Такође, неколико наменских семинара за представнике локалне самоуправе и ресорног министарства, као и сличних семина-ра за НВО имали су за циљ развој основних вештина за спровођење учешћа јавности у процедурама анализе утицаја на животну средину и стратешке процене утицаја на животну средину. Резултати ових активности су видљиви пре свега у смислу опште упу-ћености циљних група у ову проблематику као и у оспособљености једног дела државних органа за практично спровођење одредби Архуске конвенције и припремљености једног броја невладиних организација за активно учешће у овим процедурама.

Уз финансијску подршку РЕЦ Канцеларије у Београду, 1999. годи-не публикован је први информатор о Архуској конвенцијим затим 2000. године публикација „Архуска конвенција - водич за практич-ну употребу“ и „Приручник за учешће јавности у одлучивању“. Прва два издања имала су за циљ пре свега информисање о Архуској кон-венцији и упознавање са њеним основним начелима, док је после-дњи био намењен НВО-има с циљем да им помогне да у пракси покрећу иницијативе за учешће јавности у одлучивању. Након тога, 2001. године изашла је публикација „Право на адекватну животну средину“ као прва анализа законодавства Републике Србије, Репу-блике Црне Горе и СР Југославије у односу на захтеве Архуске кон-венције. У овој анализи је дат пресек стања домаћих прописа упо-ређених са стандардима из Архуске конвенције, с циљем да се иден-тификују несагласности домаћих прописа са стандардима из Архуске конвенције и предложи неопходне измене и допуне како би се ство-риле основне претпоставке за примену Конвенције. Такође, публи-кација садржи и превод текста Архуске конвенције на српски језик. Сва ова издања су се показала као веома корисно средство инфор-мисања, упознавања шире јавности са Архуском

конвенцијом и подизања јавне свести о Конвенцији и њеним стандардима. Не треба занемарити ни велики број саветовања, трибина, кампања и сличних активности које су имале значај за актуелизацију питања Архуске конвенције у Србији. Овакви скупови су често били врло корисни у смислу дефинисања тренутног стања и одређивања и планирања бу-дућих активности везаних за Архуску конвенцију. У склопу Програма обнове животне средине Југоисточне Европе (PEREP), као дела Пакта стабилности, покренут је, половином 2001. године, пројекат „Поддршка развоју стратегија за примену Архуске конвенције“. На основу тога је израђен опис потреба Србије и Црне Горе (Неедс асесмент) који је дефинисао основне законодавне, институционалне и друге потребе, како владиног тако и невладиног сектора, као неопходних претпоставки за примену Архуске конвенције. Може се рећи да су све наведене активности допринеле, пре свега општој информисаности и стварању повољне климе о Архуској конвенцији и подизању јавне свести, како о самој Конвенцији тако и о значају заштите животне средине уопште. Међутим, неоспорно је да је досадашњи рад на овом пољу у значајној мери утицао и на бржу и квалитетнију припрему државе за ратификацију Архуске конвенције. Такође, евидентно је да су се досадашњи начин рада и реализоване активности позитивно одразиле на унапређење и оспособљавање државног сектора и НВО за практично спровођење Архуске конвенције.

1.3. Даље активности

Очекује се да би државна заједница Србије и Црне Горе могла ратификовати Архуску конвенцију до краја текуће или почетком следеће године. У прилог овој претпоставци иде и чињеница да је Србија и Црна Гора на последњој Паневропској Конференцији „Животна средина за Европу“, одржаној у мају ове године у Кијеву потписала прото-коле о Стратешкој процени утицаја на животну средину и Протокол о регистрима испуштања загађујућих материја, који су у блиској вези са Архуском конвенцијом. На основу тога може се очекивати да се даље активности на припреми за спровођење Конвенције интензивирају. Оне би у основи треба-ло да подразумевају даље усаглашавање законске регулативе, стварање институционалног оквира за спровођење Конвенције, материјално-техничко опремање институција, обуку кадрова и даљи рад на подизању јавне свести о Конвенцији. За очекивати је да ће се је-дан део тих активности одвијати у складу са препорукама које су дате у документу „Стратегија за примену Архуске конвенције у Србији“, чија је израда у току.

1.4. Међународни значај Архуске конвенције

У погледу међународног значаја Архуске конвенције, морамо се осврнути на шири контекст, актуелности и тенденције у међународно-правној заштити животне средине, њено место у „систему“ међународно-правне заштите животне средине на регионалном и ширем плану, њене циљеве и опште обавезе страна уговорница Конвенције. Два су основна међународна процеса чији су резултати уграђени у одредбе Архуске конвенције. Најпре, то је процес изградње међународно-правних норми у области животне средине универзалног карактера и од значаја за све државе света и друго, регионалне активности међу којима посебно место припада процесу „Животна средина за Европу“. У првом случају се ради о активностима које се одвијају у оквиру међународних организација универзалног карактера међу којима најистакнутије место припада Уједињеним нацијама и различитим организацијама и телима у оквиру система Уједињених нација. Резултат поменутих активности посебно је видљив по великом броју међународних уговора у области животне средине универзалног карактера закључених под њиховим окриљем и уз њихово активно учешће. То-ме треба додати и међународноправне документе у другим областима а пре свега у области људских права, односно развој и достигнућа који у овој области имају, или могу имати, на тумачење одредаби Архуске конвенције. Овде најзначајније место припада Универзалној декларацији о људским правима (1948), Међународном пакту о грађанским и политичким правима (1966) и Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима (1966). Што се тиче регионалних активности у области животне средине неопходно је водити рачуна о њиховим специфичностима. У европском региону неколико међународних организација има водећу улогу у области животне средине. Поред Европске уније, Савета Европе, Организације за економску сарадњу и развој и Организације за европску безбедност и сарадњу, као најзначајнијих, посебно место припада Економској комисији Уједињених нација за Европу, као једној од пет регионалних комисија Уједињених нација. Процесом „Животна средина за Европу“, који се одвија у оквиру Економске комисије УН за Европу, обухваћено је укупно 55 држава западне, источне и централне Европе, САД, Канада, Израел, државе Централне Азије и кавкаског дела бившег Совјетског Савеза. До сада су одржане четири министарске конференције. На трећој министарској конференцији „Животна средина за Европу“, одржаној у Софији усвојене су „Софијске иницијативе“ - документ који дефинише приоритетне теме земаља Централне и Источне Европе у области животне средине (квалитет локалног ваздуха, економски инструменти за примену политике заштите животне средине, биолошка разноврсност и учешће јавности у процесу одлучивања). Учесници треће конференције „Животна средина за Европу“ изразили су,

између осталог, и потребу за повећањем учешћа јавности у питањима која се тичу животне средине. Имајући у виду Принцип 10 Декларације о животној средини и развоју усвојене на „Земаљској конференцији“ УНЦД одржаној 1992. године у Рио де Жанеиру (Бразил), припремили су „Смернице за приступ информацијама о животној средини и учешћу јавности у доношењу одлука о питањима која се тичу животне средине“. Пратећи обавезу преузету у Софији, под покровитељством Економске комисије Уједињених нација за Европу, почели су преговори како би се Смернице начињене у Софији преточиле у легални међународни правни механизам. Преговори су почели у јуну 1996., а завршени у марту 1998. Као резултат ових преговора настала је Архуска конвенција, међународни правни инструмент, потписана на четвртој конференцији „Животна средина за Европу“ одржаној у данском граду Архусу. По први пут у оваквим преговорима су учествовале и невладине организације, затим Регионални центар за животну средину за Централну и Источну Европу и друге међународне организације које су дале значајан допринос целокупном процесу припреме и усвајања Конвенције. Имајући у виду све наведено, може се рећи да Архуска конвенција представља нову категорију међународних уговора, па на основу тога треба оцењивати и њен међународни значај. Најпре, Архуска конвенција је један од новијих међународно правних вишестраних инструмената у области животне средине. Она, за разлику од других међународних уговора који углавном утврђују међусобне обавезе и права страна уговорница, највећим делом формулише обавезе и права страна уговорница према јавности. Са друге стране у Архуској конвенцији се по први пут право сваке особе „да живи у животној средини која одговара њеном здрављу и благостању“ поставља у корпус основних људских права.

1.5. Тренутни статус Архуске конвенције

Архуска конвенција је ступила на снагу 30. октобра 2001. године. Да би Конвенција ступила на снагу, било је потребно да прође деведесет дана од депоновања шеснаестог ратификационог инструмента. Тренутно, Конвенцију је потписало: 45 земаља, а 25 је депоновало инструмент ратификације, прихватања, одобрења или приступања чиме су се обавезале одредбама Конвенције.

1.6. Значај Архуске конвенције за невладине организације

Невладине организације су од самог почетка биле укључене у преговоре који су претходили усвајању Архуске конвенције.

На овај начин, трећи сектор је прихваћен као партнер у процесу креирања и развоја политике заштите животне средине. Основни бенефицијар Архуске конвенције је „јавност“, односно грађанин као појединац или удружен у различите форме удруживања. Архуска конвенција прецизно дефинише термин „заинтересована јавност“ с тим што се невладине организације које се баве питањима животне средине, а према националном законодавству испуњавају услове за то, аутоматски сматрају заинтересованом јавношћу. Са-мим тим Архуска конвенција поставља невладине организације у привилегован положај. Конвенција обавезује државе чланице да учине доступним информације од значаја за животну средину, омогући представницима јавности да учествују у доношењу одлука и обезбеди им адекватну правну заштиту у случају непоштовања ових права. И без уласка у детаљније разматрање одредби Конвенције, може се закључити да она тежи укидању државног монопола са области животне средине тако што грађанима и невладиним организацијама омогућује приступ информацијама и активно учешће у различитим процедурама од значаја за животну средину и тиме их доводи у позицију партнера у овим процесима.

1.7. Права човека и Архуска конвенција

Фундаментално питање које Архуска конвенција регулише јесте питање права човека на адекватну животну средину, дакле права човека да живи у средини која обезбеђује здравље и добробит и такође обавезује да се таква животна средина чува и унапређује у интересу садашњих и будућих генерација. Конвенција ово базично право надграђује правом грађана на приступ информацијама, на учешће у доношењу одлука и заштитом пред надлежним државним органима а пре свега пред органима управе и правосудја. Тако се креирају нова права човека везана за животну средину и ако она по себи и нису новина. Тачније, то су општа људска права (право на информисаност, право на учешће у одлучивању, право на судску заштиту) која су одавно нашла место у најважнијим међународним документима у области људских права. Новина је што се она овом приликом везују за животну средину.

1.8. Основни појмови и дефиниције

Конвенција дефинише читав низ појмова који имају значај за остваривање стандарда који су постављени.

Појам јавна власт подразумева:

- а) државну управу на свим територијално административним нивоима;
- б) физичка или правна лица на која су пренета јавна овлашћења у складу са националним законодавством, укључујући посебне дужности, активности или услуге које се тичу

- животне средине;
- ц) свако друго физичко или правно лице које има јавне одговорности или функције, или пружа јавне услуге у вези са животном средином и сл., осим државних органа и тела законодавне и судске власти.

„Информација која се тиче животне средине“ значи било коју информацију у писаној, визуелној, звучној, електронској или било којој другој материјалној форми о: а) стању елемената животне средине, као што су ваздух и атмосфе-

- ра, вода, тло, земљиште, предели и природни комплекси, биолошки диверзитет и његове компоненте, укључујући генетички модификоване организме као и о интеракцији између ових елемената;
- б) факторима као што су супстанце, енергија, бука и зрачење и о активностима или мерама, укључујући управне мере, о споразумима у вези са питањима која се тичу животне средине, о политици, законским актима, плановима и програмима који утичу или ће вероватно утицати на елементе животне средине у оквирима горе наведеног подстава а) и о цост - бенефит анализама и другим економским анализама и претпоставкама коришћеним у доношењу одлука које се тичу животне средине;
- ц) стању здравља и безбедности људи, условима живота људи, културним споменицима и грађевинама, уколико на њих утиче или може да утиче стање елемената животне средине или уколико на њих де-лују ови елементи, фактори, активности или мере на које се односи горе наведени подстав б);

„Јавност“ значи једно или више физичких или правних лица и, у складу с националним законодавством или праксом, њихова удружења, организације или групе;

„Заинтересована јавност“ значи јавност која је угрожена или ће вероватно бити угрожена или има интерес у доношењу одлука које се тичу животне средине. Невладине организације које промовишу заштиту животне средине и које задовољавају услове прописане националним законодавством биће сматране заинтересованим у смислу претходне дефиниције те пред органима јавних власти не морају доказивати својство заинтересованог лица.

II ДЕО

1. Три „СТУБА“ АРХУСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ

1.1. Право на информацију о животној средини

Право на информацију о животној средини конвенција рашчлањује на два права: пасивно и активно право на

информацију, при чему прво подразумева обавезу власти да одговарајућим средствима информисања јавности обезбеди благовремену и истиниту информацију о животној средини и појавама и активностима које могу имати утицај на квалитет животне средине, здравље људи и животиња. Други аспект права на информацију представља обавеза власти да одговори на захтев заинтересоване јавности у ситуацији када ова захтева информације о животној средини. Постоје две групе разлога због којих захтев за издавањем информације може бити одбијен и ови разлози су општег и посебног карактера. Прва група се тиче формалних недостатака захтева (неразумност, уопштеност и сл.) или чињенице да орган власти не поседује такву информацију. У другу групу спадају оне ситуације када би објављивање информације негативно утицало на: поверљивост рада државних органа у случају када је поверљивост предвиђена одредбама националног закона, међународне односе, националну одбрану или јавну безбедност, објективност рада правосудних органа, право лица на поштено суђење или могућност јавне власти да спроведе кривичну или дисциплинску истрагу, поверљивост комерцијалних и индустријских информација, у случајевима када је поверљивост предвиђена одредбама закона, у циљу заштите легитимног економског интереса, изузев када се ради о информацијама које се тичу емисија значајних за заштиту животне средине, када ће такве информације бити објављене, права интелектуалне својине, поверљивост личних података, односно досијеа, који се односе на физичко лице, када то лице није дало пристанак за откривање информација јавности, у случајевима када је таква поверљивост предвиђена одредбама националног закона, интересе треће стране која обезбеђује информације, када она није имала, или није могла бити стављена под законску обавезу давања информација, у случајевима када та страна не да пристанак на објављивање информације или животну средину на коју се информације односе, као што је случај са подручјима размножавања ретких врста. Наведени основи за одбијање захтева морају се тумачити на рестриктиван начин, узимајући у обзир интерес јавности за објављивање информација и узимајући у обзир да ли се тражене информације односе на емисије у животну средину.

1.2. Учешће јавности у доношењу одлука од значаја за животну средину

Поглављем о учешћу јавности, Конвенција намеће обавезу јавним властима да унутрашњим прописима предвиде могућности укључивања јавности у поступке у којима се доносе одлуке које су од значаја за животну средину. Могуће је је уочити шест посебних група на које се односе одређена правила о учешћу јавности у доношењу одлука. То су: а) учешће јавности у доношењу одлука када су у питању посебне

- активности које Архуска конвенција у свом Анексу И релативно прецизно набраја;
- б) учешће јавности у доношењу одлука о активностима које нису наведене Анексу И уз Конвенцију али на које се могу примењивати правила Конвенције;
 - ц) учешће јавности у доношењу одлука када се ради о активностима које се поново разматрају или мењају;
 - д) учешће јавности у доношењу одлука о томе да ли да се одобри намерно испуштање генетички модификованих организама у животну средину;
 - е) учешће јавности у изради планова, програма и политика које се ти-чу животне средине и ф) учешће јавности у току припреме извршних прописа и/или опште при-мењивих правно обавезујућих нормативних инструмената.
- Посебно је са аспекта учесталости у правном животу значајно учешће јавности у процедурама израде анализе утицаја на животну средину и у поступку издавања еколошких дозвола.

1.3. Заштита права пред органима управе и правосудном органима

Овде се пре свега инсистира на давању гаранција јавности у погле-ду права на преиспитивање одлука које се односе на доступност информација. У том циљу омогуће се свакоме, чји су интереси или права повређени, право на правну заштиту пред судом или другим непристрасним телом. Конвенција, надаље, намеће странама оба-везу да учине да све одлуке које се донесу у оваквој процедури буду обавезујуће за власт те да такви акти по својој форми буду снабдевени, између осталог, образложењем као обавезним еле-ментом форме у случајевима када је одлука неповољна по заин-тересовану јавност. Заштитом права на учешће у процедурама доношења одлука које се односе на животну средину се обезбеђује доступност правосу-ђа кроз могућност процесног и материјалног преиспитивања одлука органа власти - нарочито у оквиру спроведених процедура учешћа јавности код процене утицаја на животну средину, учешћа у изради планова, програма и политика животне средине те у припреми извршних прописа којима се уређује материја животне средине и сл. Архуска конвенција обавезује власти на поштовање предвиђених процедура и у свим другим ситуацијама предвиђеним унутрашњим правом, када се ради о заштити права која улазе у корпус права жи-вотне средине.

2. Архуска конвенција и домаћи прописи

Повеља о људским и мањинским правима Државне заједнице СЦГ право на доступност информација о животној средини, по први пут у уставној историји, уграђује у корпус основних

људских права. Исто-времено, Уставна повеља Државне заједнице СЦГ јасно даје при-мат међународном праву и тиме дефинише и свој став према опште усвојеним међународним принципима и међународним уговорима. Из тога се може извести закључак о неопходности уградње стан-дарда Архуске конвенције у правни систем Србије и Црне Горе, по-готово због чињенице да је Архуска конвенција једна од оних ме-ђународних уговора чије је усвајање и примена услов за придруже-ње земље ЕУ.

2.1. Стање важећег законодавства

Досадашње анализе указују на постојање одређеног броја законских и подзаконских аката који у себи садрже одредбе које су у складу са појединим захтевима садржаним у Конвенцији. Нарочито се то односи на област информисања о животној средини као и посто-јање великог броја секторских закона који појединим одредбама санкционишу понашања и радње уперене против животне средине и здравља. У сегменту приступа управи и правосуђу, такође, дома-ћи прописи садрже већи број решења која су у складу са стандардима Конвенције. Насупрот томе, стоје и значајни недостаци. Највећи се уочавају у делу учешћа јавности. Осим у делу урбанистичког планирања, прописи не нуде могућност укључивања јавности у процеду-ре доношења одлука о животној средини, што је посебно значајно приликом израде анализа утицаја на животну средњу и издавања еко-лошких дозвола. Статус невладиних организација које се баве зашти-том животне средине, није уређен на начин како то уређује Конвен-ција што има негативне последице на могућност заштите права пред органима управе и правосуђа. Информациони систем животне среди-не, предвиђен законом, није формиран. Последица оваквог стања јесте слабо информисана и демотивисана јавност и веома оскудна правна пракса у области заштите „еколошких“ права.

2.2. Важнији предлози законских прописа

У последње време се чине одређени напори да се домаће законодавство унапреди и приближи европским узорима. У поступку израде или усвајања се налази већи број, за животну средину, значајних за-конских аката. По значају се издваја Предлог закона о систему за-штите животне средине, који информисању и учешћу јавности посвећује посебно поглавље, стварајући основ за даљу доградњу и унапре-ђење ниже легислативе. И други законски предлози као што су: Предлог закона о доступности информација од јавног значаја, Предлог за-кона о народном адвокату, Предлог закона о удружењима грађа-на, радне верзије Правилника о изради анализе утицаја на животну сре-дину и Правилника о интегралном спречавању и контроли загађења (увођење система еколошких дозвола) и сл.,

заслужују пажњу јер у одређеној мери регулишу питања која су од значаја за доступност информација о животnoj средини, учешће јавности у поступцима у којима се доносе одлуке од значаја за животну средину као и заштиту права пред управом и органима правосудја.

III ДЕО

ПРИМЕРИ ПРАКТИЧНЕ ПРИМЕНЕ ОДРЕДБИ АРХУСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ

1. Право на приступ информацијама

1.1. Како остварити право на информацију о стању постројења за пречишћавање отпадних вода фабрике чије се отпадне воде изливају у оближњу реку?

Закон даје могућности сваком ко има на закону заснован интерес да од надлежних правних односно физичких лица захтева информације које се односе на стање и појаве од значаја за животну средину, здравље људи или животиња. Податке о стању исправности постројења за пречишћавање вода зато пре свега треба захтевати од одговорног лица у предузећу, писменим путем, препорученим писмом или предајом у пријемну канцеларију са захтевом да се изда потврда о пријему захтева. У случају да се на захтев не одговори у примереном року, каквим се може сматрати рок од 30 дана предвиђен Законом о општем управном поступку, или да је садржај одговора незадовољавајући, странка се може обратити надлежном инспектору за водопривреду, грађевинарство или општинском еколошком инспектору, са захтевом да се испита стање постројења или квалитет отпадних вода које из постројења излазе у слободне водотоке. Коначно, у случају одбијања давања информација или прикривања правих информација о стању постројења на располагању је и кривично правна заштита предвиђена Законом о заштити животне средине. Наведене могућности заштите у начелу су сагласне одредбама Архуске конвенције, с тим што треба имати у виду и допунске стандарде у погледу цене поступка, у чему домаћа пракса није унифицирана.

1.2. Информисање јавности у случају акцидента изазваног изливањем штетних материја у реку

чији се водоток налази у заштићеном природном добру а чија се вода користи за водоснабдевање.

Јавно предузеће односно друга организација која је старалац у заштићеном природном добру, обавезна је да врши периодичну контролу квалитета воде на територији заштићеног добра. Информације о квалитету воде добијају се од овлашћених лабораторија и доступне су јавности. Стога је Старалац у заштићеном природном добру овлашћен да информације овлашћене организације јавно објављује. У случају акцидента, Старалац, на основу резултата овлашћене лабораторије обавештава локални Центар за обавештавање или сличан орган на локалном нивоу, јавно предузеће за водоснабдевање чији је водозахват угрожен акцидентом, општински орган управе задужен за комуналне послове и животну средину као и надлежне инспекцијске органе. Важно је нагласити да се подаци о квалитету воде за пиће као и воде која је извориште водоснабдевања не могу сматрати поверљивим те су сви наведени субјекти обавезни да такве податке, посебно у случају акцидента, без одлагања саопште јавности. Јавно предузеће за водоснабдевање, по основу законске обавезе такође редовно мери квалитет воде која се користи за водоснабдевање, тако да све наведено важи и за ова правна лица. Скривање одних прикривање оваквих информација од јавности повлачи кривичну одговорност одговорних лица а по Закону о заштити животне средине. У овом случају ради се о примени одредби Архуске конвенције које се односе на тзв. пасивно право јавности на информисање, дакле обавезу локалних власти, јавних предузећа и сличних органа и организација да и без конкретног захтева благовремено обавесте јавност о појавама које су од значаја за животну средину, живот и здравље људи.

1.3. Да ли се приликом издавања информација о стању животне средине код ресорног министарства примењује одговарајући ценовник услуга?

Основни пропис који уређује материју сношења трошкова поступка пред органима управе је Закон о општем управном поступку. Већ се начелом економичности поступка налаже органима управе да поступак воде без одуговлачења и са што мање трошкова за странку и друге учеснике у поступку, с тим да таквим поступањем не буде доведено у питање потпуно и тачно извођење потребних доказа и предузимање других управних радњи. То заправо значи да начело економичности не сме бити на штету доношења законитог и правилног решења. Посебни издаци у новцу који по основу путних трошкова, трошкова вештачења, увиђаја, огласа и сл. који настају

спровођењем поступ-ка падају, по правилу, на терет онога који је поступак започео. Овде закон не наводи посебно трошкове за издавање докумена-та, фотокопирање преписа и других писаних извештаја о стању живот-не средине али се може узети да се претходно правило односи и на такве активности органа управе. Трошкови по основу издатака за таксе свакако падају на терет подносиоца захтева, ако је таква обавеза посебно предвиђена. Ако је извесно да ће одређени по-ступак покренут по захтеву странке изазвати издатке у готовом новцу, орган управе може захтевати полагање новца унапред ко-ји служи за покриће таквих трошкова. О томе ко сноси трошкове управног поступка и у ком износу одлучује орган управе који во-ди поступак решењем којим се исти завршава. О трошковима се мо-же донети и посебан закључак. Закон нуди и могућности ослобађања од плаћања трошкова управ-ног поступка. Ослобођење зависи од имовног стања учесника у поступку и може бити потпуно или делимично. Ово ослобођење се од-носи, између осталог, и на трошкове плаћања такси и других издата-ка у поступку. Наравно, ослобађању од плаћања трошкова управног поступка претходи захтев који је ка томе уперен. Против закључка којим се одбија захтев за ослобађање од плаћања трошкова странка има право посебне жалбе. Пракса Министарства за заштиту природних богатстава и животне сре-дине излази у сусрет лицима који према министарству истичу захтеве за издавање информација о стању животне средине и појавама које се тичу животне средине а у надлежности су овог министарства. То зна-чи да не постоји посебан ценовник министарства којим се утврђују „цене“ појединих радњи административних лица која издају овакве ин-формације. Наравно, ово не ослобађа странке сношења ситних тро-шкова поштанског саобраћаја, фотокопирања и сл. Архуска конвенција у делу који се односи на приступ управи и пра-восуђу посвећује питању трошкова поступка значајну пажњу. Конвенција, међутим, не обавезује власти да јавности омогући услове за бесплатно поступање у конкретним процедурама. Уоби-чајени правни стандард који се користи јесте инсистирање на умереним трошковима, који неће ометати саму процедуру. Конвенција као додатни захтев у ставу 5. члана 9. поставља обавезу властима да учине додатне напоре за пружање помоћи јавности којима би се уклониле или умањиле финансијске препреке приликом приступа управи и правосуђу.

1.4. Који су елементи права потрошача на информисање?

Закон о заштити потрошача дефинише под појмом потрошач свако фи-зичко лице које купује производе или користи услуге за личне потребе или потребе свога домаћинства као и предузећа, друга правна лица и предузетнике када купују производе или користе услуге за сопстве-не потребе. У основна

права потрошача, између осталог, спада и право на информисаност - располагање чињеницама од значаја за правилан избор и заштиту од непоштене рекламе или ознака на производа који потрошача могу довести у заблуду. То значи да потрошач има право да буде информисан, на разумљив начин, о својствима и карактеристикама производа које купује, или услугама које користи, о начину коришћења и одржавања производа и опасностима до којих може доћи приликом његове неправилне употребе, као и о ризику који се односи на услуге које користи. Овде се пре свега инсистира на пасивном праву на информацију (информисаност). Са друге стране, ако то природа производа, односно услуга дозвољава, потрошач је овлашћен да захтева да му се производ, односно услуга покаже или демонстрира, чиме се потрошачу даје активно право на информисање - дакле право да информацију захтева и да му она, на одговарајући начин, буде достављена или демонстрирана. Изричито је забрањено обмањивати потрошаче, давати нетачне, не-потпуне, неосноване, нејасне или двосмислене информације или прећуткивати податке о стварним својствима и карактеристикама производа и услуга, или услова куповине и продаје. Наведена права штите се одредбама о прекршајној и имовинско правној одговорности, које су садржане у овом закону. Архуска конвенција, у делу који регулише право на информисање, обавезује власти да унутрашњим правом заштите јавност (дакле и потрошаче као појам веома близак појму јавности) у погледу остваривања права на активно и пасивно право на информацију, што је у наведеном примеру Законом о заштити потрошача и учињено.

2. Учешће јавности у доношењу одлука везаних за животну средину

2.1. Пример процедуре учешћа јавности у случају изградње ауто-пута као објекта за који је неопходна израда анализе утицаја на животну средину

Закон о планирању и изградњи уређује материју излагања планова и пројеката на јавни увид и учешћа јавности у изради таквих аката. Учешћу јавности у процедуру доношења одлуке о изградњи инфраструктурног објекта какав је ауто пут, претходи доношење одлуке

☐ о изради стратешког планског документа. Ова одлука, између осталог, садржи и податке о месту одржавања јавног увида и јавној расправи. Излагање планског документа на јавни увид оглашава се на одговарајући начин и траје 30 дана од дана оглашавања. О извршеном јавном увиду и расправи саставља се извештај, са свим примедбама и ставовима јавности, по свакој примедби. Извештај је са-ставни део образложења

планског документа. Услове и начин стављања плана на јавни увид ближе уређује министар надлежан за послове урбанизма. Против одлука ових тела дозвољено је једино истицање захтева за оцену уставности или законитости општег или појединачног акта, што је суштински недостатак предвиђене процедуре. У случају доношења одлуке о изградњи ауто пута, приступа се изradi пројектне документације чији је саставни део и анализа утицаја на животну средину, на основу чега се може захтевати издавање дозволе за извођење радова. Постојећи прописи, посебно Правилник

□ о процени утицаја објеката и постројења на животну средину, не предвиђају било какву могућност учешћа јавности у поступку израде анализе утицаја на животну средину, у чему се види други основни недостатак наше позитивне регулативе у овој области. Овај пример је у тесној вези са одговарајућим одредбама члана 7 Архуске конвенције који обавезује власти да омогуће ефективно

учешће јавности у процедурама израде докумената који имају карактер планова, програма и политика, каквим се свакако морају сматрати стратешки планови о којима Закон о планирању и изградњи говори. Архуска конвенција, међутим, за разлику од нашег правног система који то уопште не уређује, посвећује посебну пажњу учешћу јавности у процедурама израде процене утицаја на животну средину. Са друге стране, правни положај доносиоца одлука у наведеним ситуацијама (најчешће су то скупштине или скупштинска тела на свим нивоима) и њихов положај у правном систему Србије, онемогућује јавност да на једноставан начин, у редовној правној процедури, заштити права и интересе, те је једино решење истицање захтева за заштиту уставности и законитости акта. Насупрот томе, одредбама о приступу правосуђу, Архуска конвенција обавезује власт да омогући одговарајућу заштиту у редовној правној процедури пред органима управе и правосуђа, каква би била могућност истицања редовних правних лекова у управном поступку као и упуштање у редовну процедуру пред органима правосуђа, укључујући право на истицање редовних одговарних правних лекова.

2.2. Процедура учешћа јавности у поступку припреме одређених законских пројеката за усвајање.

Иако нема посебних прописа који на експлицитан начин обавезују јавне власти да укључе јавност у процес припреме законских пројеката за усвајање у областима које се односе на животну средину, пракса у последњих годину дана показује битан напредак, недвосмислено инспирисан одговарајућим одредбама Архуске конвенције. Јавна расправа спроведена у више десетина градова Србије у поступку финализације текста

Предлога закона о систему заштите живот-не средине представља пример ране примене стандарда Архуске конвенције у нас. Производ ове расправе јесте и уважавање више су-гестија датих од стране компетентних представника јавности које су инкорпориране у коначни текст Предлога. Више трибина и округлих сто-лова одржаних у оквиру израде Предлога правилника о анализи утицаја на животну средину и Предлога правилника о интегралном спречава-њу и контроли загађења (који се односи на увођење система еко-лошких дозвола), такође су спроведени у складу са захтевима који проистичу из Архуске конвенције. Архуска конвенција о овом питању говори у поглављу о учешћу јавности у току припреме извршних прописа и/или опште примењивих правно обавезујућих нормативних инструмената предвиђених чла-ном 8 Конвенције.

2.3. Процедура учешћа јавности у поступку израде и усвајања урбанистичког плана.

Процедура излагања на увид спроводи се у поступку израде урбанистичких и регулационих планова. Пре подношења предлога урбанистичког плана органу надлежном за његово доношење, урбанистички план подлеже стручној контроли и излаже се на јавни увид. После извршене стручне контроле, а пре подношења предлога урбанистичког плана органу надлежном за његово доношење, обавља се јавни увид, путем оглашавања у дневном и локалном листу. Јавни увид траје најмање 15 а најдуже 30 дана од дана оглашавања. О обављању јавног увида стара се надлежна општинска управа. После обављеног јавног увида, Комисија саставља извештај, који садржи податке о извршеном јавном увиду, са свим примедбама и ставовима јавности по свакој примедби и који је саставни је део образложења предлога плана. Као и у случају доношења планских аката, против одлуке о усвајању урбанистичког плана дозвољено је једино истицање захтева за оцену уставности или законитости општег или појединачног акта пред Уставним судом Републике Србије. У овом примеру ради се о учешћу јавности у процедурама израде нижих планских аката, предвиђених чланом 7 Архуске конвенције. Приметно је да Закон о планирању и изградњи предвиђа готово идентичну процедуру излагања на јавни увид, без обзира на карактер, дomet и значај планског, односно урбанистичког документа, остављајући, међутим, ресорном министру да саму процедуру бли-же одреди, што до сада није учињено.

2.4. Процедура учешћа јавности у случају изградње рибогојилишта у заштићеном природном добру

Изградња објекта какво је рибогојилиште на подручју

заштићеног при-родног добра подразумева претходно прибављање читавог низа докумената, сагласности и сл. а у циљу добијања грађевинске до-зvole за изградњу. Посебно је у оквиру овог поступка неопход-но добити Услове заштите животне средине, Мишљење стараоца у за-штићеном подручју као и на основу Услови израдити Анализу утицаја објеката или постројења на животну средину. Све ово, још једном, представља незаобилазни део и садржај пројектне документације. Специфичност овог примера јесте у томе што у поступку израде и комплетирања документације наше законодавство не предвиђа ни-какву могућност укључивања јавности у процес израде анализе ути-цаја на животну средину, како за све друге тако и за објекте који се изграђују на подручјима која су стављена под посебан режим за-штите. Радне верзије неких подзаконских аката, чија је израда у то-ку, а који имају за циљ да ближе уреде основне одредбе предлога закона о систему заштите животне средине Републике Србије, у делу који се односи на учешће јавности, ближе уређују поступак учешћа јавности приликом израде анализе утицаја на животну средину. Архуска конвенција, насупрот томе, у члану 6 и Анексу И даје листу инсталација, објеката и постројења приликом чије изградње је неоп-ходно учешће јавности у поступку израде анализе утицаја. Конвен-ција, даље, оставља могућност унутрашњем праву да утврди листу додатних ситуација када се јавности даје могућност да учествује у изради наведене анализе а које нису наведене у Анексу И а специ-фичне су за поједине државе.

2.5. На који начин потрошачи могу учествовати у процесу доношења одлука које су од интереса за њих?

Закон о заштити потрошача као једно од основних права прокламу-је право да се чује глас потрошача, штитећи интересе потрошача у про-цесу доношења и спровођења политике заштите потрошача, као и раз-воја нових производа и услуга. Ради заштите својих интереса, потро-шачи могу оснивати удружења, организације потрошача и друге обли-ке удруживања. Ова удружења, између осталог, имају право за-јемчено законом да спроводе независне контроле квалитета и си-гурности понуђених производа, односно услуга, надлежним држав-ним органима достављају документацију за утврђивање одговор-ности за производе или услуге који не одговарају утврђеним захте-вима у погледу сигурности и квалитета, обавештавају потрошаче о це-нама, квалитету, контроли и сигурности производа који се већ налазе или ће се налазити на тржишту, као и о понуђеним услугама, учеству-ју у раду надлежних органа кад се разматрају питања која се од-носе на потрошаче али и заступају интересе потрошача пред органи-ма правосуђа тако што дају обавештење потрошачима о вансуд-ском решавању спорова и подносе тужбу судовима у случају

по-вреде права потрошача. Овај пример је у тесној вези са одговарајућим дефиницијама садржаним у члану 2 Архуске конвенције, а посебно са, за потребе Кон-венције, извршеним тумачењем појма „невладине организације“ и повлашћеним положајем оваквих организација у процесима наступања пред органима власти. Удружења потрошача, у контексту разноврсних организационих облика који су у складу са законом, стога се могу сматрати заинтересованим у смислу овлашћења која им, по основу Закона о заштити потрошача, припадају, те нису у обавези посебно доказивати појединачни интерес за учешће у конкретним процедурама. Истовремено, ова удружења се појављују и као овлашћени репрезенти појединачних потрошача, формацијски штитећи њихове интересе.

3. Приступ правосуђу

3.1. Заштита права заинтересоване јавности у случају непоштовања процедуре учешћа јавности приликом израде анализе утицаја на животну средину.

Домаће законодавство не предвиђа могућност учешћа јавности приликом израде анализе утицаја на животну средину. У томе се види, можда, највећи недостатак српског законодавства у односу на модерне европске системе, па и у односу на стандарде утврђене Архуском конвенцијом. Конципирана на основама стандарда који су утврђени Архуском конвенцијом радна верзија Правилника о процени (анализи) утицаја на животну средину која је у процедури, детаљно уређује поступак учешћа јавности у поступку израде ове анализе. Основ за уградњу овог подзаконског акта проистиче из Предлога Закона о систему заштите животне средине, који је у скупштинској процедури. Од усвајања овог закона и његовог коначног облика и садржине, зависиће и судбина ниже законске регулативе којом ће он бити прецизиран и по-добан за практичну примену.

3.2. Пример остварења права на накнаду штете због помора рибе проузрокованог испирањем прскалица за посипање корова тотал хербицидима. (Управљач над рибарским подручјем против загађивача).

Остваревање права на накнаду штете проузроковане помором рибе могуће је остварити у више фаза. Прва фаза свакако јесте доказивање кривице лица које је радњом испирања машине са тотал хербицидом довело до помора рибе. То се остварује подизањем тужбе у кривичном поступку, пред надлежним општинским судом, за шта постоји основ садржан у кривичном делу из члана 158 Кривичног закона Републике Србије.

Доказана кривица, без обзира на карактер и висину казне, представља правни основ за истицање имовинско правног захтева у парничном поступку. У овом поступку тужилац опредељује висину имовинског захтева и пружа релевантне доказе који поткрепљују истакнути захтев. У том циљу, као значајно, кат-кад неопходно, доказно средство истиче се вештачење висине про-узроковане штете, што подразумева и предујмљивање новчаних средстава која припадају вештаку а која падају на терет оног ко предлаже вештачење. Треба подсетити да учествовање у судским поступцима, какви су наведени, подразумева релативно дугу процедуру и релативно високе судске трошкове, трошкове за извршено вештачење и награде адвокатима. Међутим, терет коначног сношења трошкова зависи од исхода поступка и пада на оног ко је парницу изгубио. Предњи пример је у складу са одредбама садржаним у Ставу 3 Чла-на 9 Конвенције којима се власти обавезују да јавности омогуће заштиту својих права и ван случајева предвиђених Конвенцијом (ка-да су угрожена права на информисање одн. учешће јавности). Овде се заправо ради о свим другим ситуацијама када је таква заштита предвиђена унутрашњим правом.

3.3. Пример заштите од загађења ваздуха имисијом дима из димњака пекарског предузећа.

Заштита од штетних имисија у ваздух остварује се пријавом загађивача надлежној општинској инспекцији. Избор инспекцијског тела зависи од претпостављеног разлога који доводи до загађења ваздуха. Најчешће су то еколошка инспекција као надлежна за случајеве загађења ваздуха. Овој инспекцији стоје на располагању различите мере, као што су: налог власнику радње да изврши мерење квалитета ваздуха одн. дима који је производ његове делатности, налог да се отклоне узроци који су довели до загађења ваздуха, па до радикалних мера какве су привремена забрана обављања делатности, за којима се ретко посеже. Уколико овај начин не уроди плодом, свакако постоји могућност покретања парничног поступка у сегменту тзв. градских службено-сти, предвиђеног Законом о основама својинско правних односа. Треба имати у виду да се на овај начин не могу истицати захтеви испод мере која је уобичајена с обзиром на природу и намену непокретности и на месне прилике, или којима се проузрокује незнатна штета. То практично значи да странка неће успети у спору ако захтева смањење нивоа загађења испод мере која није штетна по здравље. Кроз наведени пример може се стећи утисак о појединачним модалитетима заштите права утврђеним чланом 9 Конвенције, при чему се заштита реализује кроз управно правну и судску (грађанско-правну) процедуру.

3.4. Пример заштите у случају загађења буком од стране приватног предузетника.

Закон о заштити животне средине садржи посебно поглавље о загађењу буком. Између осталог, он овлашћује еколошку инспекцију да, примењујући овај закон, поступа против организација које имају статус правних лица у ситуацијама када се појављују као загађивачи буком. Закон је, међутим, пропустио да овласти инспекцијске ор-гане да поступају у свим другим ситуацијама када се као загађивачи појављују друга лица (физичка лица, предузетници, неформалне групе грађана и сл.). Зато је поступак заштите у овим случајевима компликован и дуготрајан. Са друге стране, број потенцијалних предмета који су последица овог загађења је огроман! Немогућност заштите применом одредби Закона о заштити животне средине условљава акцију на другим фронтовима. Одговарајућа решења нуде Закон о облигационим односима и Законом о основама својинско правних односа. Први примену одредбе члана 156. условљава исцрпљивањем свих других могућности предвиђених уну-трашњим правом што веома продужује процедуру, јер странку упућује на исцрпљивање свих других законских могућности, преко којих је заштита тешко остварљива због благе казнене политике (нпр.: Закон о јавном реду и миру или Закон о предузетницима). Остаје као преостало решење примена одредби Закона о основама својинско правних односа али, наравно, и реализација правоснажне одлуке кроз поступак за извршење одлука, која је у овом случају најчешће везана за личност туженог, што у пракси може представља-ти проблем. Ово само у случају да добровољно испуњење обавезе изостане.

3.5. Могућност правне заштите у случају загађења буком које потиче од предузећа или другог правног лица.

Насупрот претходном примеру, заштиту од загађења изазвану буком, у случају када се као пасивно легитимисано лице појављује било које правно лице треба тражити кроз примену релевантних одредаба Закона о заштити животне средине. То подразумева подношење пријаве надлежном еколошком инспектору, који има пун капацитет да започне поступак, налаже предузимање одређених мера и, евентуално, обавештава друге надлежне органе. Подносиоцу пријаве који је незадовољан исходом акције надлежног инспектората остаје могућност да, по приватној тужби, покрене поступак на начин појашњен у претходном примеру.

3.6. Пример могуће примене Закона о заштити животне средине у случају када је одбијен захтев да се издају информације о привредним активностима у заштићеном природном добру.

Информације о привредним активностима, изградњи објеката, изградњи инфраструктуре и сл. који се изводе на територији природних добара која су актима Владе Републике Србије или актима скупштина општина локалних јединица стављена под посебан режим заштите и унапређења, свакако се могу сматрати информацијама од значаја за заштићу животне средине. Оне, у зависности од карактера интервенције која се спроводи у заштићеном природном добру, могу бити неопходне за процену опасности по животну средину или неопходне за поступање и предузимање мера ради заштите живота и здравља људи. Такве информације не могу бити скривене од јавности одн. не могу бити проглашене поверљивим по било ком основу. Зато, у случају да овлашћено лице (а то може бити инвеститор, извођач радова или старалац у заштићеном подручју) такве информације прогласи поверљивим, стоји на располагању одредба члана 109 За-кона о заштити животне средине, која такво кршење закона санкцио-нише новчаном казном или казном затвора до пет година. Одредба члана 109 још увек важећег Закона о заштити животне средине у потпуности одговара на захтеве из члана 4 Архуске конвенције који се односи на приступ информацијама. Она је такође у складу са ставом 1 члана. 9 Конвенције јер штити и кривично санкционише повреду права на добијање информације. Занимљиво је да Закон о заштити животне средине не предвиђа могућност ускраћивања информација које су неопходне за процену опасности по животну средину и за поступање и предузимање мера ради заштите живота и здравља људи, по било ком основу.

3.7. Пример накнаде штете проузроковане незаконитим риболовом.

Први корак у остварењу права на накнаду штете по овом основу представља доказивање правног основа на основу ког се накнада може тражити. То се може остварити и директно у парници али је ефикасније или прекршајном пријавом на основу релевантних одредби Закона о рибарству, или подизањем кривичне пријаве за дело Незаконит риболов а на основу Кривичног закона РС. У овом другом случају, неопходно је пред судом доказати да конкретна радња незаконитог риболова има обележја кривичног дела пре свега у погледу количине рибе која је противзаконито изловљена. Правни стандард који се користи јесте „знатна количина рибе“, што је широко постављено и у пракси може представљати проблем. Доказивањем кривичне, кроз наведене поступке, отвара се могућност подизања имовинско правног захтева у грађанском (парничном) поступку, доказивања висине штете и по правноснажности пре-суде, у случају да изостане добровољна исплата, истицању захтева за принудну наплату у извршном поступку. И у овом случају се ради о примени законских могућности предвиђеним унутрашњим правом а у складу са захтевом истакнутим у

ставу 3 члана 9 Конвенције.

3.8. У случају повреде права потрошача, које све врсте правне заштите постоје и који је поступак за сваку од врста правне заштите?

Имовинско-правна заштита због повреде права потрошача остварује се тужбом у парничном поступку. Тужбу може поднети потрошач, удружење или организација потрошача, као и други заинтересовани органи или организације. Поступак по тужби је хитан. За повреде права потрошача, односно учињене штете мале вредности, могу се образовати тела за решавање спорова потрошача, у складу са законом. Привредним преступима и прекршајима санкционисан је широк спектар незаконитих активности предузећа и одговорних лица у њима али и одговорних лица у надлежним савезним органима када не забране односно не ограниче проток одређених роба које могу нанети штету потрошачима. Из изложеног примера се види да је правна заштита предвиђена Законом о заштити потрошача вишеслојна и да се може остварити, како образовањем ад хок тела каква су нека врста „мировних већа“, кроз систем привредних преступа и прекршаја, па до остварења заштите у грађанским поступцима. Све ово је у складу са интенцијама садржаним у поглављу о приступу правосудју, одн. у члану 9 Архуске конвенције.

АНЕКСИ

АНЕКС И

Списак надлежних интитуција

1. Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине Републике Србије
Др Ивана Рибара 91, Нови Београд
Телефон: 011 361 - 63 - 68
Факс: 011 35 39 49
E-mail: ekabin@ekoserb.sr.gov.yu
2. Министарство за пољопривреду и водопривреду Републике Србије
Немањина 22 - 26, Београд
Телефон: 011/ 36 16 271
Факс: 011/ 36 16 272
E-mail: mini polj@eunet.yu
www.minpolj.sr.gov.yu
3. Министарство правде Републике Србије
Немањина 22 -26, Београд
Телефон: 011/ 36 16 549
Факс: 011/ 36 16 548
E-mail: kabinet@mpravde.sr.gov.yu
4. Министарство културе и медија Републике Србије
Трг Николе Пашића 11, Београд
Телефон: 011/ 33 98 404
Факс: 011/ 33 98 936
www.min-cul.sr.gov.yu

5. Министарство просвете и спорта Републике Србије

Немањина 22 - 26, Београд

Телефон: 011/ 36 16 489

Факс: 011/ 36 16 491

www.mps.sr.gov.yu

6. Министарство за државну управу и локалну самоуправу Републике Србије

Бирчанинова 6, Београд Телефон: 011/ 68 53 87 Факс: 011/ 68

53 96 Е-маил: info.mpalsq@mpalsq.sr.gov.yu

7. Министарство урбанизма и грађевине Републике Србије

Немањина 22 - 26 и Краља Милутина 10а, Београд

Телефон: 011/ 36 14 653

Факс: 011/ 36 14 652

www.mugrs.sr.gov.yu

8. Покрајински секретаријат за заштиту животне средине и одрживи развој

Булевар Михајла Пупина 16, 21 000 Нови Сад Телефон: 021/

45 63 11, 021/ 45 62 38 Е-маил:

ekolog@nspoint.net www.eko.vojvodina.sr.gov.yu

9. Градски секретаријат за заштиту животне средине

27. марта 43 - 45, Београд Телефон: 011/ 32 26 106 Факс: 011/

32 22 68 Е-маил: beoecko@beogradsg.org.yu

10. Хидрометеоролошки завод Србије

Кнеза Вишеслава 66, Београд

Телефон: 011/ 54 52 40

Факс: 011/ 54 53 78

АНЕКС II

Корисне адресе и контакти

1. Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe

2000. Szentendre, Ady Endre 9 - 11, Hungary Tel. (36 - 26) 50 40

00 Fax: (36 - 26) 31 12 94 Е-маил: info@rec.org www.rec.org

2. Регионални центар за животну средину за Централну и Источну Европу канцеларија у СЦГ

Приморска 31, Београд Телефон: 011/ 32 92 899 Факс: 011/ 32
93 020 E-mail: office@recyu.org www.recyu.org

3. Aarhus Convention Secretariat

Palais des Nations, CH - 1211 Geneva 10
Telefon: + 41 (0) 22 91 71 879
Fax: + 41 (0) 22 91 70 107

4. European ECO - Forum

c/ 0 ECO - Accord
P.O. Box 43, 129090 Moscow, Russia Telefon: 7 09 59 24 62
40 Fax: 7 09 52 98 58 20 E-mail:
elias@ntserver.cis.lead.org www.eco - forum.org

5. Центар за екологију, Суботица

Трг цара Јована Ненада 15, 24000 Суботица Телефон: 024-
554-600 E-mail: snjeza@openunsubotica.co.yu

6. Центар за еко правну помоћ

Хајдук Вељкова 4, 14000 Ваљево Телефон: 014/ 23 26 36 Факс:
014/ 23 05 49 E-mail: ecolawgica@ptt.yu

АНЕКС III

Листа корисних публикација

- 1 Aarhus Convention: The Implementation Guide. United Nations, New York and Geneva, 2000
<http://www.unece.org/env/pp/acig.htm>
- 2 Aarhus Convention, Electronic Tools Task Force, Case Gallery, REC, <http://www.rec.org/e-aarhus/>
- 3 Community Planning Website
<http://www.communityplanning.net>
- 4 Developing and Implementing Integrated National Pollutant Release and Transfer Registers in the Accession Countries of Central and Eastern Europe, REC, Hungary, May 2003
- 5 Developing Skills of NGOs. Public Education to Raise Environmental Awareness, Training material, REC, Hungary, 2003
- 6 Environmental Democracy in Practice, Handbook for environmental and water management authorities on public participation, 2002, REC
- 7 Handbook on Access to Justice under the Aarhus Convention, REC, Hungary, 2003
<http://www.rec.org/REC/Programs/EnvironmentalLaw/PDF/accesstojustice.pdf>
- 8 Public Participation in Making Local Environmental Decision: Good Practice Handbook, DETR, UK, July 2000
<http://www.unece.org/env/pp/newcastle.handbook.htm>
- 9 O.Cherp, et. al., Environmental Assessment and

- Environmental Expertisa, Social-Environmental Union, Moscow, 2001.
- 10 Proceedings of International Workshop on Public Participation and Health Aspects in Strategic Environmental Assessment, REC, Hungary, 2001
<http://www.rec.org/REC/Programs/EnvironmentalLaw/PDF/accesstojustice.pdf>
- 11 Working with NGOs: A Practical Guide to Operational Collaboration between the World Bank and Non-governmental Organisations, World Banks, 1995
- 12 Public Access to Environmental Information and Data. Practice Examples from the United States, the European Union, and Central and Eastern Europe. REC, Hungary, 2001

АНЕКС IV

Списак земаља које су потписале или ратификовале Архуску конвенцију

УЧЕСНИЦИ	Потписано	Ратификација, Прихватање (А), Одобрење (АА), Приступање (а)
Албанија	25. јун 1998.	27. јун 2001.
Јерменија	25. јун 1998.	01. ауг. 2001.
Аустрија	25. јун 1998.	
Азербејџан		23. мар. 2000. а
Белорусија	16. дец. 1998	09. мар. 2000. АА
Белгија	25. јун 1998.	21. јан. 2003.
Бугарска	25. јун 1998.	
Хрватска	25. јун 1998.	
Кипар	25. јун 1998.	
Чешка	25. јун 1998.	
Данска	25. јун 1998.	29. сеп. 2000 АА
Естонија	25. јун 1998.	02. ауг. 2001.
Европска Унија	25. јун 1998.	
Финска	25. јун 1998.	
Француска	25. јун 1998.	08. јул 2002. АА
Грузија	25. јун 1998.	11. апр. 2000.
Немачка	21. дец. 1998.	
Грчка	25. јун 1998.	
Мађарска	18. дец 1998.	03. јул 2001.

Исланд	25. јун 1998.	
Ирска	25. јун 1998.	
Италија	25. јун 1998.	13. јун 2001.
Казахстан	25. јун 1998.	11. јан. 2001.
Киргистан		01. мај 2001. а
Летонија	25. јун 1998.	14. јун 2002.
Лихтенштајн	25. јун 1998.	
Литванија	25. јун 1998.	28. јан. 2002.
Луксембург	25. јун 1998.	
Малта	18. дец. 1998.	23. апр. 2002.
Монако	25. јун 1998.	
Холандија	25. јун 1998.	
Норвешка	25. јун 1998.	02. мај 2003.
Пољска	25. јун 1998.	15. феб. 2002.
Португалија	25. јун 1998.	09. јун 2003.
Молдавија	25. јун 1998.	09. ауг. 1999.
Румунија	25. јун 1998.	11. јул 2000.
Словенија	25. јун 1998.	
Шпанија	25. јун 1998.	

Шведска	25. јун 1998.	
Швајцарска	25. јун 1998.	
Тацикистан		17. јул 2001. а
Македонија		22. јул 1999. а
Туркменистан		25. јун 1999. а
Украјина	25. јун 1998.	18. нов. 1999.
Велика Британија и Северна Ирска	25. јун 1998.	

Анекс V

Пример форме писменог захтева за информацијом

Писмо би требало да буде означено са „Пажња, одељењу за информације,,. Захтев без овакве назнаке ће најчешће бити задржан у писарници институције.

♦ Седиште институције(или канцеларије за односе са јавношћу, или слу ♦ ♦ ♦ жбеника надлежног за односе са јавношћу) Име институције Адреса институције Град, поштански број, држава

Захтев за добијање информације

Поштовани (име одговорне особе или канцеларије),

Ово је захтев који се испоставља на основу закона.....
(назначити ког закона).

Захтевам да ми се издају копије следећих докумената (или докумената који садрже следеће информације): о раду фарме чијом активношћу је дошло до загађења реке..... Посебно сам заинтересован за испуштање отпадних материјала из ХУЗ свињске фарме, која је смештена у (име насеља, села, града).

♦ Да би одредили мој статус у циљу одређивања одговарајуће таксе, потребне су вам следеће информације о мени: Да сам представник организације..... која издаје билтен у оквиру кога ће се наћи тражена информација тако да она није намењена у комерцијалне сврхе.

♦ Да сам представник организације од јавног интереса која публикује или прослеђује информације и тражена информација ће бити део информативног издања које није за комерцијалну употребу.

♦ Да сарађујем са просветним или научним институцијама и овај захтев је у оквиру школских или научних потреба које нису за комерцијалну употребу.

♦ Тражим информацију за сопствене а не за комерцијалне потребе.

♦ Сарађујем са приватним предузећем..... и тражим информацију за потребе пословања поменутог предузећа. (за ову категорију не важи нижа такса).

♦ Уверен сам да имам овлашћење да поднесем овај захтев на основузакона о..... информацијама и ако ваша институција не одговори, спреман сам да поднесем жалбу. Молим вас да на-значите име службеника коме треба да поднесем жалбу у том случају.

♦ Уколико мој захтев буде одбијен, дужни сте да ме правовремено обавестите о разлозима због којих је захтев одбијен.

♦ Уколико, на основу закона, одређене делове информације не можете да објавите, дужни сте да објавите преостали део тражене информације, који није законом забрањен за објављивање у јав-ности. Спреман сам да платим таксу за овај захтев до највише.... ЕУР. Уколико сматрате да ће ова такса бити већа, молим вас да ме прет-ходно обавестите. (или) Тражим да се таксе не наплаћују за овај захтев. Објављивање ове информације је од општег интереса зато што јавности пружа увид у ак-тивности и рад владе, а није тражена из комерцијалног, пословног ин-тереса или због добијања информација о пословној конкуренцији.

АНЕКС VI

Захтев за издавање информације (позитивна пракса Србије)

Обавезна или факултативна форма захтева?

Закони, по правилу, не уредјују посебну форму којом би странке биле ограничене у истицању својих захтева за добијање информација, па и оних које се односе на појаве и активности од значаја за жи-вотну средину. Захтев се може истаћи у писаној форми али и усмено на записник пред надлежним административним радником органа управе. Већина захтева истиче се у писаној форми.

Како упутити захтев?

Сам захтев може бити упућен надлежном органу препоручено путем поште или бити предат директно на писарницу органа, уз инсистирање да се изда потврда о пријему у виду деловодног штамбиља који се ставља на један примерак захтева.

Елементи захтева!

Захтев пре свега мора имати заглавље (увод) у коме се налазе да-тум слања, назив и адреса пошиљаоца захтева, као и видно истакну-то име правног лица или друге организације или лица коме је захтев упућен. Уколико лице коме је захтев упућен има посебно органи-зовану службу за информисање, препоручује се да се поред имена фирме, органа или другог лица назначи и та служба. Изрека захтева треба да садржи јасан, недвосмислен, разумљив и чи-тљив захтев (у ужем смислу) за издавање информације.

Корисни (допунски) елементи!

Истицање правног основа по основу ког се информација тражи није неопходно али је из разлога „уозбиљавања“ захтева препоручљиво. Обзиром да се од стране државних и других органа и лица издавање информација често условљава „правним интересом“ или постојањем „легитимације“ за учествовање у одредјеном поступку лица које информацију тражи, то је у захтеву битно понудити такав доказ или на-вестити постојање доказа о постојању тог интереса. Уколико се ради о лицу које је слабог имовног стања (у складу са критеријумима Закона о општем управном поступку) а добијање информације је условљено плаћањем по ценовнику конкретног ор-гана или је оптерећено другим таксама и сл., уз основни захтев нео-пходно је истаћи и посебан захтев за ослобађање од сношења тро-шкова конкретног поступка.

Напомена!

Важећа регулатива као и норматива која је у процесу усвајања

не фаворизује невладине организације које се баве заштитом животне средине у смислу да нису у обавези да доказују интерес за учество-вање у поступцима који се тичу животне средине, како то Архуска конвенција налаже. Стога је странка на чији се захтев поступак по-креће дужна, да приликом покретања поступка или у његовим по-четним фазама (нпр. на захтев органа управе), докаже интерес у конкретној управној ствари, одн. интерес да добије одредјену инфор-мацију!

Могући изглед формулара за истицање захтева

Еколошко друштво „Извор“ Београд
Ул. Николе Николића бб 11000
Београд
05.10. 1997. Б е о
г р а д

Министарство за заштиту животне
средине - Управи за заштићена
природна добра

Поштовани, Молимо вас на нам, у складу са вашим овлашћењима и на основу релевантних одредаба Закона о заштити животне средине и Закона о општем управном поступку, издате информацију о реализацији Про-грама заштите и развоја у Националном парку.....

♦ _____. У прилогу уз Захтев достављамо: Решење о регистрацији удружења грађана Еколошког друштва ♦ ♦
„Извор“- Београд Извод из завода за статистику са дефинисаним шифама делатности Доказ о имовинском стању (уколико се захтева ослобађање од трошкова или њихово умањење)

•

• _____

• _____

• _____

(печат)

МАЛИ ЕКОЛОШКИ РЕЧНИК

АГЕНДА 21: Акциони план за напредак. Документ усвојен на Конференцији Уједињених нација за животну средину и развој (*United Nations Conference on Environment and Development* - UNCD) у Рио де Женеиру, 1992. године; Важно место у документу заузима образовање за животну средину (поглавље 36) (7)

АЛОХТОНА ВРСТА - врста коју је човек унео на под-ручје на коме природно није била распрострањена. (3)

АНТРОПОГЕНЕ ПРОМЕНЕ - промене у спољашњој средини изазване човековим деловањем. (3)

АРЕАЛ - део територије или акваторије коју насељава одређе-на врста. (3)

АРХУСКА КОНВЕНЦИЈА. Конвенција о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и доступности правосуђу у областима које се тичу животне средине. Усвојена 1998. године на четвр-тој Министарској конференцији у Архусу, Данска. (8)

АУТОНОМАН ЕКОСИСТЕМ - независан у погледу промета материје и енергије (метаболизма). Екосистем у коме се одвија природан процес кружења материје и протицања енергије, односно чији метаболизам или нека његова компонента није супституисана од стране човека. (11)

АУТОХТОНА (ИНДИГЕНА, АБОРИГИНА) врста/подврста/популација/, екосистем - који се налази у природи у одређеном простору или држави, у оквиру свог познатог природног распрострањења. (11)

АУТОХТОНА ВРСТА - врста природно распрострањена на неком подручју. (3)

БАНКА ГЕНА (СЕМЕНА, ПЛОДОВИ, ВЕГЕТАТИВНИ ДЕЛОВИ) - посебно организоване и високо специјализоване колекције живог биљног материјала који се сакупља, магационира, одржава и размножава под строго контролисаним и специфичним условима. (3)

БИОДИВЕРЗИТЕТ. Разноврсност облика, појава и процеса у живом свету као еволуциони одговор на про-сторну, временску и сваку другу променљивост еколошких услова.

Територија Југославије, као и читао Балканско полуострво, одликује се изванредно великим богатством и разноврсношћу живог света који је сврстава у један од најзначајнијих центара биодиверзитета не само у Европи, већ и у читавом за-падном Холарктику. Висок генетички, специјски и екосистемски диверзитет наше земље условљава неколико фактора: сложени историјски процеси, специфичан географски положај Југославије, разноврсност климатских, орографских, геолошких, педолошких и хидролошких фактора. На релативно малом простору од Војводине (Панонске низије) до медитеранске обале, смењују готово сви копнени биом (в.) Европе (тундре, тајге, степе, листопадне шуме, субмедитеранске и медитеранске шуме и макије итд.). Поред тога, бројни азонални и интразонални типови екосистема још више усложњавају еколошку и биогеографску слику живог света наше земље. Заступљена је и велика разноврсност водених екосистема (баре, мочваре, ритови, потоци, реке, језера, акумулације, море).

На жалост, деградација екосистема, угроженост читаве биосфере (в. Заштита природе), као једну од првих последица имају смањење биодиверзитета. Стога се заштити биодиверзитета последњих година придаје изузетно велики значај. (4)

БИОИНДИКАТОРИ ЗАГАЂЕЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ. Биљне и животињске врсте које специфично реагују на загађење одређеном загађујућом супстанцом, оне својим хабитусом или физиолошким процесом показују специфичну

реакцију на дату за-гађујућу супстанцу, на основу чега се та суп-станца детектује у средини. (2)

БИОЛОШКИ ДИВЕРЗИТЕТ - Разноврсност и променљивост (варијабилност) биолошких облика, појава и процеса у оквиру живих организама и еколошких комплек-са чији су они део, као одговор еволуције на про-менљивост еколошких фактора. Укључује разновр-сност у оквиру врста (генотипова), између врста и екосистема. (11)

БИОЛОШКИ РЕСУРСИ - организми или њихови делови, попу-лације или било која друга биотичка компонента екосистема, која има актуелну или потенцијалну употребну вредност за људски род.

БИОСФЕРА (грч. *bios* - живот, *sphaira* - лопта). Делови атмосфере, литосфере и хидросфере, насељени живим би-ћима чија их животна активност битно мења; вр-хунско јединство живе и неживе природе. У оквиру биосфере одвијају се процеси кружења материје у оквиру биогеохемијских циклуса као и протицања енергије (в. Екосистем), што представља специфич-ни планетарни механизам који је за сада у ко-смичким размерама познат једино на нашој пла-нети. (4)

БИОТЕХНОЛОГИЈА - свака примена технологије која користи биолошке системе, живе организме или њихове производе, с циљем производње продуката за по-себне намене.

БИОТОП (грч. *bios* - живот, *topos* - место) или животно стани-ште. Део насељеног простора земље који се од-ликује специфичним комплексом еколошких факто-ра (нпр. температура, светлост, влажност, надмор-ска висина, нагиб терена итд.). Заједно са својим живим насељем (в. Биоценоза) биотоп образује интегрисан систем који се означава као еко-си-стем, тј. биогеоценоза (в.). (4)

БИОЦЕНОЗА (грч. *bios* - живот, *koinos* - заједнички). За-једница живих бића (животна заједница) - облик за-једничког живота организама (биљака, животиња, микроорганизама итд.) који је настао и даље се одржава на основу еколошких законитости. Пред-ставља веома интегрисану и сложену целину, на-сталу као резултат дуготрајних еколошких проце-са и еволуције појединих врста, која се само из разлога

методског приступа у истраживању мо-же поделити на биљну заједницу (фитоценоза) и животињску заједницу (зооценоза) (в. "Екосистем"). Примери биоценоза у копненим екосистемима су четинарска или листопадна шума, бара, њива итд., а у воденим екосистемима фитопланктон, насеље риба, фауна дна итд. (4).

BIRD LIFE INTERNATIONAL (ранији ICBP). Међународни савет за заштиту птица.

БОТАНИЧКА БАШТА. Научно - истраживачка, наставна и културно просветна установа у којој се налазе колекције живих биљака које репрезентују разноврсност и богатство биљног света на Земљи. Уређују се по фитогеографском, систематском и еко-лошком принципу. Универзитетска ботаничка ба-шта "Јевремовац" једина је и јединствена у Србији по својој старости (1855. год.), природном (спо-меник природе ИИ категорије), културном (заштиће-на као споменик културе) и просветном знача-ју. Она је заједно са Институтом за ботанику на-ставна јединица Биолошког факултета у Београду. Од 1889. године налази се на имању краља Ми-лана Обреновића које је он поклонио Великој школи са обавезом да служи у просветне циљеве, да се на њему подигне ботаничка башта и да се на-зове "Јевремовац". На 4,8 хектара налази се око 1000 биљних врста, стаклена башта од 500 ква-дратних метара (подигнута 1892. године), згра-де Института за ботанику са изузетно вредним хер-баријумом (основан 1860. год.) и библиотеком (основана 1853. год.) са око 13.000 библиотеч-ких јединица. (4)

В

ВРСТА - група организама који поседују заједничке мор-фолошке карактеристике и који могу међусобно да се укрштају, а репродуктивно су изоловане од група организама који припадају другим врста-ма.

Врста од међународног значаја (= глобално значај-на врста) - 1) врста укључена у Европску црве-ну листу глобално угрожених биљних и животињских врста из 1991. год.; 2) врста за коју

је једна др-жава одговорна за значајну део укупног аре-ала или популације, и 3) врста призната као врсте од међународног значаја другим специфичним ме-ђународним актима. (3)

Врста, недовољно позната. Пета категорија угрожености по ИУЦН-у. Она врста за коју се сумња, али услед недовољно информација не зна поузда-но, да ли припада једној од горњих категорија. (ИУЦН, 2)

Врста, неопредељена. Четврта категорија угрожености по ИУЦН-у. Она врста за коју се зна да треба да буде у једној од следећих глобалних категорија: угрожена, рањива, ретка, али недостају довољне информације за сврставање у једну од њих. (2)

Врста, остале. Шеста категорија угрожености по ИУЦН-у. Све врсте које не спадају у првих пет категорија угрожености (в. "Врста, угрожена", "Врста, рањива", "Врста, ретка", "Врста, неопредељена", "Врста, недовољно позната"). (2)

Врста, рањива. Друга категорија угрожености по ИУЦН-у. Она врста за коју се верује да ће се убрзо наћи међу угроженим, уколико се продужи деловање угрожавајућих фактора. (2)

Врста, ретка. Трећа категорија угрожености по ИУЦН-у. Она врста чија је укупна светска популација толико мала да, ако за сада није у категорији угрожених ни рањивих, постоји опасност да то постане. (ИУЦН, 2)

Врста, угрожена. Прва категорија угрожености по ИУЦН-у. Она врста која је у већем делу свог распростра-рања у опасности да изумре и чији је опстанак мало вероватан уколико се настави утицај угро-жавајућих фактора. (2)

Врсте под контролом промета. Дивље биљне и животињске врсте (нпр: лековито биље, јестиве гљиве, шумски пло-дови, јестиве жабе и пужеви) чије се сакупљање и коришћење уређује актом о стављању под кон-тролу коришћења и промета тих природних вредно-сти. Врсте које се већ традиционално у људској упо-треби и којима се тргује, а угрожене су због по-грешног начина и времена сакупљања и неаде-кватних сакупљених количина. (8)

ГЕНЕТИЧКИ (ГЕНЕТСКИ) МАТЕРИЈАЛ - сваки материјал биљног, животињског или микробског или другог по-рекла који садржи функционалне јединице наслеђи-вања. (11)

ГЕНЕТИЧКИ МОДИФИКОВАНИ ОРГАНИЗМИ - чији је гене-тички материјал измењен у односу на онај који се природно појављује као резултат парења, реком-бинације или природне селекције. (11)

ГЕНЕТИЧКИ РЕСУРСИ - генетички материјал, који има актуелну или потенцијалну вредност за људски род.

(11) ГЕНОМ ВРСТЕ -

комплекс наследних фактора који се налази на хромозомима свих индивидуа унутар вр-сте. (3)

ГЕНОФОНД - свеукупност генома свих врста одређе-ног географског подручја. (12)

ГЛОБАЛАН, -А, -О - који се односи на светске односно међународне размере. (11)

Д

ДЕКЛАРАЦИЈА - Формална изјава, односно документ који садржи објаву званичног мишљења или ставова, обично државног органа или међународног те-ла. (11)

ДИВЕРЗИТЕТ -*сенсу стрикто*: разноврсност фауне или флоре изражена бројем врста подељеним бројем индивидуа (спец/инд), као израз биолошког диверзитета.

(11) ДРЖАВА-АРЕАЛ -

јединица распрострањења у неким ме-ђународним

споразумима, којом се означава одговорност државе за врсте или екосистеме рас-прострањене на њеном подручју. (11)

Е

ЕВРОПСКА ЕКОЛОШКА МРЕЖА (*European Ecological Network* - EECONET v.) 1994, Министарство пољопривреде Холандије, развија европску еколошку мрежу за очување природе. (11)

ЕЕА (*European Environment Agency*). Европска аген-ција за заштиту животне средине. Циљ ове агенције је заштита и анализа података у области животне средине на нивоу ЕУ у циљу обезбеђења објективних, поузданих и компаративних података које ће омогућити Заједници и земљама чланицама да предузме одговарајуће мере за заштиту животне средине, изврше процену остварених резултата и обезбеде адекватно информисање јавности у вези са стањем животне средине. (8)

EECONET (*European Ecological Network*). Европска еколошка мрежа.

ЕКОЛОГИЈА (грч. *oikos* - околина, кућа, *logos* - наука) је наука која проучава односе организама, односно појединих врста, и њихових заједница (в. "Животна заједница") према условима спољашње средине. (4)

ЕКОЛОШКИ ФАКТОРИ. Различите врсте утицаја које делују на поједине организме или животне заједнице (в.). Могу се поделити на абиотичке (различити физичко -хемијски услови животне средине - климатски, едаф-ски и орографски фактори) и биотичке (међусобни утицаји организама), у оквиру којих се, због свог значаја и интензитета, посебно издваја антропо-гени (човеков утицај). (4)

ЕКОЛОШКО ОБРАЗОВАЊЕ. У ужем смислу је стручно оспособљавање, усавршавање и обука професионалаца у области екологије и сродних наука и научних дисциплина. У ширем смислу еколошко образовање је синоним образовања за животну средину. (7)

ЕКОСИСТЕМ. Интегрисан, сложен и динамичан систем који сачињавају биотоп (в. "Животно станиште") и биоценоза (в. "Животна заједница"), између којих се успостављају односи акције (утицај биотопа на би-оценозу), реакције (утицај биоценозе на биотоп) и коакције (узајамни

утицаји међу члановима би-оценозе). Означава се и као "биогеоценоза". У екосистемима се одвијају процеси кружења ма-терије (в.) у биолошким циклусима (нпр. угљеника, азота, воде итд.) и протицање енергије, што чини основу одржања живота и читаве биосфере (в.). По-стоји велики број различитих водених екосистема (ре-ка, поток, бара, језеро итд.), који се, према сво-јој сродности, групишу у веће целине које се озна-чавају као биоми (в.). (4)
У закону дефинисан као "Функционално јединство животне заједнице и њеног станишта, односно жи-ве и неживе природе у одређеном простору." (За-кон о заштити животне средине, Службени гласник РС бр. 66) (13)

ЕМИСИЈА - испуштање; односи се, пре свега на загађујуће гасовите материје које се антропогеним делатностима испуштају у атмосферу. Понекад и у смислу емисије алохтоних врста из заточеништва и гајилишта. (11)

ENVCD (*Environmental Measures in Developing Coun-tries*). Програм мера Европске уније у области жи-вотне средине у земљама у развоју. Бави се финансирањем пројеката чији је циљ интеграција еко-лошке димензије у развојни процес ради остварења одрживог развоја у земљана у развоју кроз иници-рање нове генерације акционих програма. (8)

ECNC (*European Centre for Nature Conservation*). Европски центар за заштиту природе.

ECOWET (*Ecological - Economical Analisys of Wetlands*). Екологија и економија у влажним стаништима.

EURONATUR. Организација Европске Уније за заштиту при-роде.

EUROPARC FEDERATION. Европска федерација нацио-налних паркова.

EUROSITE. Европска мрежа организација које управљају природним добрима, постоји да би се побољшала заштиту природе кроз менаџмент земљиштем и во-дама као и кроз размену информација, за добро-бит природе и могућност уживања људи у њој. (8)

EX-SITU, ЗАШТИТА, ОЧУВАЊЕ - очување компоненти биодиверзитета (генетског материјала, организа-ма, популација) изван њиховог природног окру-жења. (11)

ЖИВОТНА СРЕДИНА.

- а) Комплекс фактора (абиотичких и биотичких) који предста-вљају окружење индивидуе, врсте, односно по-пулације, укључујући животне заједнице или људску популацију.
- б) Целокупно окружење, физичко и биолошко, живо и неживо, природно, култивисано и дограђено, социјално-по-литичко, културно и естетско, које је временски од-ређено у прошлости и будућности. Ово спољашње окружење у интеракцији је са унутрашњим окруже-њем човека коју чине потребе и аспирације, осе-ћања, очекивања и представе. (7)

ЗАШТИТА ПРИРОДЕ. Скуп мера и поступака са циљем да се природни екосистеми у највећој могућој мери заштите од најчешће негативног човековог деловања изазваног друштвеним развојем који је неусаглашен са расположивим природним ресурси-ма. Нарушавање природне равнотеже и процеса кружења материје и протицања енергије у екоси-стемима (в.) воде до значајних промена које се огледају у њиховој деградацији (нпр. шуме уништене сечом, земљиште уништено површинским коповима рудника, реке загађене отпадним во-дама индустрије, смог као последица аерозага-ђења итд.). Како је непромишљеним човековим деловањем данас угрожена читава биосфера (в.), заштита природе се намеће као задатак целокуп-не светске заједнице, што је јасно истакнуто на светском скупу о заштити животне средине које је ОУН организовала у Бразилу (Рио де Женеиро) 1992. године. На жалост, политички, национални и економски принципи се најчешће стављају изнад потребе за свеобухватним и заједничким деловањем, те још увек нема значајних непосред-них активности на светском нивоу у циљу смањи-вања емисије угљен диоксида, спречавања

шире-ња "прљавих" технологија, ограничавања коришће-ња појединих ресурса итд.

На основу најновијих података, садржаних у "Националном извештају о стању животне средине СР Југославије за 1992. годину", на подручју наше земље заштићено је укупно 1440 посебно вредних објеката природе (национални паркови

-специјални природни резервати; споменици природе; резервати одржаване - управљане природе; резервати биосфере итд.). На подручју Републике Ср-бије заштићено је преко 1000 различитих објеката природе на укупној површини од 267.000 ха (5% територије Србије) а на територији Републике Црне Го-ре око 420 објеката, на површини од 135.000 ха (чак 8% територије Црне Горе!). Парламент Црне Горе је и целу Црну Гору прогласио за "еколошку државу" што је јединствен случај у свету.

Закон о заштити животне средине је у Србији усво-јен 1991. године и по први пут је у Југославији дао правни оквир у коме у овој области делују Министарство за заштиту животне средине и Завод за заштиту природе Србије. Поред њих, бројне обра-зовне и научно - истраживачке институције такође дају значајан основни и примењени допринос у области заштите животне средине. (4)

ЗАШТИЋЕНО ПОДРУЧЈЕ - географски одређена површина, издвојена или проглашена да би се њоме управљало у смислу специфичних циљева заштите и очува-ња, односно (Кодекс в.), било које место које је подвргнуто правном или управном режиму за-штите намењеном за очување врста које у ње-му живе. (11)

ЗАШТИЋЕНО ПРИРОДНО ДОБРО. Очувани део природе посебних природних вредности и одлика, због којих има трајни еколошки, научни, културни, образов-ни, здравствено - рекреативни, туристички и други зна-чај, због чега као добро од општег интереса ужива посебну заштиту. (Закон о заштити животне средине, Службени гласник РС бр. 66/91). (13)

ИБА ПОДРУЧЈА(*International Bird Areas*). Међународ-но значајна станишта птица која задовољавају строге критеријуме ИБА програма (вредновање подручја по значају за птице), чији је носилац организација *Bird Life International*. (9)

ИЗМЕЊЕНА (МОДИФИКОВАНА) СРЕДИНА - животна средина на коју су утицаји човека већи од утицаја било које друге врсте, али чији саставни делови нису култивисани и чији биодиверзитет није суштински смањен. (11)

ИН-СИТУ, ЗАШТИТА, ОЧУВАЊЕ - очување екосистема и природних станишта и одржавање и обнављање виталних популација врста/подврста у свом природ-ном окружењу, а у случају домаћих врста, у окружењу у коме су се развиле њихове карактеристике. (11)

INTERWET. Пројекат заштите и унапређења влажних станишта (економија и управљање).

ИНТРОДУКЦИЈА - покушај да се врста насели, за потребе очувања, изван утврђеног распрострањења, али у одговарајуће станиште и еко-географско подручје. (11)

IUCN - Међународна унија за заштиту (очување) природе (*World Conservation Union*), организација која утиче, подстиче и помаже друштвима широм света да штите интегритет и диверзитет природе и обезбеде еколошки одрживо и равномерно коришћење природних ресурса. То је асоцијација владиних и невладиних чланица, којих до сада има преко 900, из 137 земаља света. Седиште организације је у Глан-ду, Швајцарска. (3)

Ј

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ЕНДЕМИТ (ЈУЕНД) - таксон чије је укупно (глобално) распрострањење уско и ско-ро потпуно ограничено на територију СР Југославије, без обзира на степен угрожености. Међутим, биогеографска реалност су Балкански, Панон-ски, Динарски, Балканско-оромедитерански итд. (у складу са биогеографским крајинама и провинцијама)

ендемита, који обично излазе изван граница СР
Југославије. (11)

К

КАТЕГОРИЗАЦИЈА ЗАШТИЋЕНИХ ПРИРОДНИХ
ДОБАРА. Вредновање заштићених природних
добара на осно-ву утврђених критеријумима у
зависности од суштин-ских својстава добара
(аутентичност и аутохтоност, репрезентативност,
разноликост, интегралност, пеј-ажна
атрактивност, старост и очуваност добра),
функције и значаја добра (еколошка, културно -
исто-ријска, васпитно - образовна, научно -
истраживач-ка, развојна и др.) и угрожености
заштићеног при-родних добара. (Закон о заштити
животне средине, Службени гласник РС бр.
66/91) (13)

КАТЕГОРИЈА ЗАШТИЋЕНИХ ПРИРОДНИХ ДОБАРА -
ДРУГА. Добра која имају једну или више следе-
ћих особина: 2) аутентичност са становишта фун-
даменталних природних наука и примењених
био-техничких дисциплина, 3) угроженост,
смањење ареала или смањење бројног стања
јединки или за-једница, поремећај екосистема и
др. 4) природни феномен, животна заједница или
станиште врста ре-презентативних обележја на
нивоу регионално - ге-ографских целина., 5)
атрактивна пејзажна обележ-ја и културно-
историјске вредности, 6) добра од изузетног
значаја за очување квалитета животне средине и
за очување и регулацију климе. (13)

КАТЕГОРИЈА ЗАШТИЋЕНИХ ПРИРОДНИХ ДОБАРА - ПР-
ВА. Добра која имају једну или више следећих
осо-бина од изузетног значаја за Републику: 1)
аутентичност са становишта фундаменталних
при-родних наука; 2) репрезентативност у смислу
ре-ликтности, ендемности, јединствености и др. у
сво-јој врсти; 3) разноликост природних појава и
фено-мена, богатства врста и еколошких
процеса; 4) интегралност станишта, екосистема,
предела, био-ма и еколошких процеса; 5)
пејзажне вредности у смислу атрактивности са
специфичним распоредом екосистема, заједница
и врста, естетске, култур-но образовне и

историјске вредности; 6) угроже-ност бројног стања јединки, врста или заједница ис-под минимума регенерације, рапидно смање-ње ареала и поремећај екосистема. Национални паркови и природна добра заштићена по међуна-родним прописима су добра И категорије. (13)

КАТЕГОРИЈА ЗАШТИЋЕНИХ ПРИРОДНИХ ДОБАРА - ТРЕЋА. Сва добра која нису разврстана у И и ИИ категорију (В. "Категорија заштићених природних до-бара - прва" и "Категорија заштићених природних до-бара - друга"). (Закон о заштити животне средине, Службени гласник РС бр. 66/91) (13)

КОДЕКС ПОНАШАЊА ЗА ОЧУВАЊЕ УГРОЖЕНИХ ЖИ-ВОТИЊА И БИЉАКА И ДРУГИХ ВРСТА (Gene-va/New York : ECE/ ENVWA/24 1992) - колектив-ни одговор влада европских држава на Деклара-цију ЕЦЕ о очувању флоре и фауне и њених стани-шта из 1988. са циљем да се очувају угрожене, миграторне и за Европу карактеристичне врсте. Са-држи различите препоруке, међу којима је и под-стицај за састављање националних пописа врста од међународног значаја. (11)

КОМИСИЈА ЗА ОПСТАНАК ВРСТА (*Species Survival Commission - SSC*) при ИУЦН 1980. основала у Кембриџу Центар за праћење заштите (*Conser-vation Monitoring Center*). (11)

КОНВЕНЦИЈА - међународни споразум, односно до-кумент о њему и инструменти за његово спровођење. (11)

КОНВЕНЦИЈА О БИОЛОШКОМ ДИВЕРЗИТЕТУ. Оквир за акциони план заштите биодиверзитета, како би се спречила редукција биодиверзитета и врста, а због међузависности различитих врста и екосистема не-зависно од граница једне државе овај план се спроводи на интернационалном нивоу. Европска заједница ратификовала је конвенцију децембра 1993. године, а Европска унија има водећу улогу у спровођењу циљева конвенције. (8)

КОНЦЕПТ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА. Инкорпорира три обла-сти: економију, екологију и правичност (непристра-сност). ОДРЖИВИ РАЗВОЈ је развој у правцу за-довољавања потреба садашњих генерација не угрожавајући могућност будућим

да задовоље њихове потребе. (*Bruntland Commision Re-porting*, 1987). Концепт одрживог развоја била је идеја водилца на Земаљском Самиту у Рио де Же-неиру 1992. године. (8)

КОРИШЋЕЊЕ ПРИРОДНИХ РЕСУРСА - у новије време све чешће у смислу употребе природних богатстава у складу (компатибилно) са принципима трајно одрживог (уравнотеженог) развоја. (11)

КРИТИЧНО УГРОЖЕНА ВРСТА - врста која се налази у непосредној опасности од ишчезавања (*CR - CRITICALLY ENDANGERED*). (3)

КРУЖЕЊЕ МАТЕРИЈЕ. Планетарни циклус који се одвија у екосистемима (в.); циклус у коме једна те иста ко-личина материје кружи кроз жива бића (биолошки циклуси) као и између живих бића и спољашње средине (биогеохемијски циклуси). Посебно су важни циклуси кружења угљеника, азота, кисеоника, фосфора и воде, којима се онемогућава трајно везивање тих супстанци у неким једињењима, чиме би оне биле блокиране, тј. недоступне живим организмима. Заједно са протицањем енергије кружење материје чини основу одржања биосфере (в.). (4)

Л

LIFE 2(*Financial Investment for the Environment*). Про-грам финансијских инвестиција Европске уније за животну средину. Односи се на развој и примене политике и законодавства Европске Заједнице у области заштите животне средине. (8)

М

MEDA (*Financial and Tehnical Measures to Acompany the Reform of Economic and Social Structu-res of the Meditarranean Non-member Part-ners in the Framework of Euro-Meditarrean Partnership*). Програм пратећих финансијских и техничких мера за реформу економских и социјалних структура медитеранских партнера (земље

нечла-нице) у оквиру евромедитеранске сарадње. Про-грам је подршке медитеранским партнерима за реформу економских и социјалних структура и от-клањање социјалних и еколошких последица у про-цесу економског развоја. (8)
MEDCOM (*The Mediterranean Wetlands Committee*).

Комитет за заштиту медитеранских влажних станишта.

MEDWET. Пројекат заштите медитеранских влажних станишта (*Mediterranean Wetlands*).

МЕЂУНАРОДНО ЗНАЧАЈНЕ ВРСТЕ (ОД МЕЂУНАРОДНОГ ЗНАЧАЈА) - ГЛОБАЛНО ЗНАЧАЈ-НЕ (в.) врсте за чије очување Југославија, као држава - ареал (в.) има међународну одговор-ност, било да се у Југославији те врсте сматрају угроженим или не, а у њих спадају: (1) врсте укључене у Европску црвену листу глобално угроже-них биљних и животињских врста из 1991. и оне које се налазе у ЕЦЕ (в.) региону, за које се касније може утврдити да су угрожене у целом свету; (2) врсте за чију је значајну пропорцију укупног ареала или популације одговорна Југославије; и (3) све остале врсте означене и признате за врсте од ме-ђународног значаја. (11)

МИГРАТОРНА ВРСТА (у смислу ЦМС) - целокупна популација или било који географски издвојен део попула-ције неке врсте или нижег таксона дивље (в.) животи-ње, чији знатни део циклично и предвидљиво прелази једну или више националних државних граница. (11)

МОНИТОРИНГ - трајно, дугорочно или периодично праћење и процена биолошких и осталих еколошких про-мена (параметара) коришћењем одређене ме-тодологије. (11)

Н

НАТУРА 2000. Програм успостављања европске еколошке мреже, коју ће сачињавати посебно заштићена подручја, а ради заштите природних станишта и врста у њима које су од посебног значаја за европску унију. Успостављање мреже НАТУРА 2000 прописано је Директивом о заштити станишта ЕУ (92/43/ЕЕС). (8)

НАЦИОНАЛНИ (YUTY) ТАКСОН - чији је типски (класичан) локалитет (ili *Terra typica*) на територији СР Југославије. (Суб)популација са типског локалитета може се сматрати непоновљивом и по томе међународно или глобално значајном (в.), а њено очување ју-гословенском националном обавезом. (11)

НАЦИОНАЛНИ ПАРК. Веће подручје са природним екосистемима високе вредности у погледу очуваности, сложености грађе и биогеографских обележја, са разноврсним обележјима изворне флоре и фауне, репрезентативним физичко - географским објекти-ма и појавама и културно - историјским вредности-ма и представља изузетну природну целину од националног значаја. (13)

Национални паркови представљају посебно значајне и вредне природне и предеоне целине наше земље. Та подручја се од осталих издвајају по својој очуваној или само незнатно измењеној природи, великом биодиверзитету (в.), ретким биљ-ним (в.) и животињским врстама, геолошким, гео-морфолошким и хидролошким специфичностима, али и културно - историјским споменицима и етнолошким вредностима. Од 1952. године на територији СР Југославије је проглашено 9 националних паркова; у Србији: Фрушка гора, Ђердап, Копаоник, Та-ра, Шар планина и у Црној Гори: Дурмитор, Биоград-ска гора, Скадарско језеро и Ловћен. Укупна површина националних паркова је 247.500 ха (око 4% укупне територије СРЈ). Национални паркови обезбеђују један од највиших интегралних облика заштите природе који је заснован на еколошком концепту да се биљне и животињске врсте, њихове популације, биоценозе и екосистеми у целини нај-фикасније и једино могу заштити кроз целовиту заштиту њихових природних станишта. (4)

НАЦИОНАЛНИ САВЕТ ЗА ЗАШТИТУ ГЕО-НАСЛЕЂА ЈУ-ГОСЛАВИЈЕ. Формиран 1995. године у Новом Саду, као саветодавно тело које усмерава активности на гео-наслеђе. Седиште је у Заводу за заштиту природе Србије, а председник је академик Никола Пантић. (5)

О

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ. Процес развоја знања, вештина и односа људи свих узраста, занимања и претходног образовања према природи и животној средини; скуп програма и облика образовања у области заштите природе и животне средине; област делатности институција за формално и не-формално образовање као и других специјализованих установа. (7)

ОЧУВАЊЕ БИОДИВЕРЗИТЕТА - презервација (или интегрална заштита), одржавање, трајно одрживо коришћење, обнављање и унапређење компоненти биолошког диверзитета. (11)

П

ПАРК ПРИРОДЕ. Подручје добро очуваних природних својстава вода, ваздуха и земљишта, преовлађујућих природних екосистема и без већих деградационих промена предеоног лика и у целини представља значајни део очуване природе и здраве животне средине. (13)

PARKS FOR LIFE (*IUCN/WCPA* - светска комисија за заштићена подручја, *Europarc Federation*, *WWF*, *WCMC*, *BLI*, 1994.) је акциони план за заштићена подручја у Европи, оквир за 30 приоритетних пројеката у области заштите природе на европском нивоу. (6)

PEBLDS (*Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy*) - Пан-европска стратегија очувања биолошког и предеоног диверзитета.

PHARE (*Assistance to the Reform Process in Certain Countries of Central and Eastern Europe*). Програма техничке помоћи Европске уније за земље Централне и Источне Европе. PHARE програм је иницијатива Европске Уније чији је циљ обезбеђивање средстава неопходних земљама источне и централне Европе у процесу економске трансформације и јачања демократије. (8)

ПОПУЛАЦИЈА - група јединки исте врсте које у датом периоду времена насељавају исти простор и које

имају реалну могућност да ступе у процесе
размно-жавања (размене генетичког материјала).

(3)

ПРЕТХОДНА ЗАШТИТА. Предузимање неопходних радњи
и мера ради заштите и очувања природног добра
за које се претпоставља да може имати својство
заштићеног природног добра, док се не донесе
акт

о његовој заштити. (Закон о заштити животне
средине, Службени гласник РС бр. 66/91) (13)

ПРИРОДНА БАШТИНА (у смислу Париске конвенције о
Свет-ској културној и природној баштини) -
Природне одли-ке које се састоје од физичких
или биолошких формаци-ја или група таквих
формација, а имају светски изу-зетну вредност са
естетског или научног гледи-шта; такође и
геолошке и физичкогеографске форма-ције и
тачно одређене површине које представљају
станишта угрожених врста животиња и биљака
од свет-ски изузетне вредности са гледишта
науке и заштите и очувања природе; такође и
места у природи или тач-но одређене површине у
природи које су од свет-ски изузетне вредности
са гледишта науке, заштите и очувања природе
или као природне лепоте. (11)

ПРИРОДНЕ РЕТКОСТИ. Биљне или животињске врсте,
или њи-хове заједнице којима је угрожен
опстанак у природним стаништима или им
популације брзо опа-дају, а подручје
распрострањења се смањује, или су ретке по
распрострањењу, као и врсте које имају посебан
значај са еколошког, биогеограф-ског, генетског,
привредног, здравственог и другог становишта.
(13)

ProGEO. Европска асоцијација за конзервацију гео(ло-
шког) наслеђа, основана 1988. у Холандији. До
сада укључене готово све земље Европе, које су
организоване по регионалном принципу у рад-не
групе (WG). (5)

ПРОГРАМ ЧОВЕК И БИОСФЕРА (*MAB, Man and Bios-fere,*
UNESCO). Програм формирања резервата би-
осфере ради очувања биолошког диверзитета у
хар-монији са потребама очувања културних
вредно-сти које са њима повезане. Програм је
обједи-њена заштита биодиверзитета, културних
вредности од-ређеног подручја и економског

РАМСАРСКА КОНВЕНЦИЈА. Конвенција о очувању и усаглашеном коришћењу мочварних подручја, као регулатора режима вода и станишта карактеристичне флоре и фауне, нарочито птица мочварица. Конвенција о мочварама које су од међуна-родног значаја, нарочито као станишта птица мочварица. (9)

РАМСАРСКА ПОДРУЧЈА. Влажна станишта која испуњавају услове Рамсарске конвенције и по том основу налазе се на лист УНЕСЦО-а Рамсар-ских подручја. (9)

РАСПРОСТРАЊЕЊЕ (RANGE) - глобална дистрибуција, укупни ареал, односно (CMS.) све површине копна или вода на којима врста живи, повремено борави, којима пролази или над којима прелеће у било којем тренутку у оквиру својих нормалних се-оба, а изражава се набрајањем држава или суб-континенталних категорија и описом карактеристичних граничних тачака, или (Кодекс, в.) географски простор копна и вода који једна врста настањује у било којој фази животног циклуса, укључујући и свако земљиште или воду коју врста прелази у било ком тренутку на свом нормалном миграционом путу. (11)

РАЦИОНАЛНО КОРИШЋЕЊЕ ПРИРОДНИХ РЕСУРСА - коришћење природних ресурса на начин и у мери која не води до њиховог дугорочног смањења. (11)

РЕЖИМ ЗАШТИТЕ. Скуп мера и услова којима се одређује начин и степен заштите, коришћења, уређења и унапређења заштићеног природног добра. (Закон о заштити животне средине, Службени гласник РС бр. 66/91) (13)

РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ, ОПШТИ - је изворни или незнатно измењени део природе, особитог састава и одлика биљних и животињских заједница, као делова екосистема, намењених првенствено одржавању ге-нетског фонда. (13)

РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ, СПЕЦИЈАЛНИ. Предео у коме је

посебно изражена једна ии више природних вредности које треба посебно штити или природних појава које треба пратити или усмеравати. (13)

РЕЗЕРВАТИ БИОСФЕРЕ (МАБ подручја). Подручја копнених и обалских/морских екосистема која су међународно призната УНЕСЦО-вим програмом Човек и биосфера (*MAB, Man and Biosphere*). То су подручја у којима су очувани биолошки диверзитет и културно историјске вредности, због чега представљају идеалне локалитете за истраживање, дугорочно праћење (мониторинг), обуку, образовање, обавештеност шире јавности о њиховим вредностима, уз омогућавање локалним заједницама да у пуној мери буду укључене у очување и одрживо коришћење ресурса. (8)

РЕЗЕРВАТИ ПРИРОДНОГ ОБНАВЉАЊА (*BIOGENE-ZE*); означавају се и као биогенетски резервати - Европска мрежа биогенетских резервата (*European Network of Biogenetic Reserves*) 1994. Европски Савет, Стразбур, треба да обезбеди очување репрезентативних примера европских станишта, биоценоза и екосистема, кроз мрежу биогенетских резервата, заштићених подручја, од посебног значаја за очување живих организама, односно биогенезе (природне продукције и ре-продукције живих организама), по концепту слични значајним подручјима (е). (11)

S

СВЕТСКА ПРИРОДНА БАШТИНА. Добра која су по својим особинама јединствена у свету, по ком основу се налазе на УНЕСЦО-вој листи светске природне баштине и тиме уживају специјалан режим заштите на међународном нивоу. (8)

СВЕТСКА ФОНДАЦИЈА ЗА ПРИРОДУ (*WWF*), *World Wide Fund For Nature* (раније *World Wildlife Fund*), Gland, Switzerland. (11)

СВЕТСКИ СИСТЕМ ЗА ГЕОГРАФСКО РАСПРОСТРАЊЕЊЕ БИЉАКА (*World Geographical Scheme for*

Recording Plant Distributions) - међународни стандарди за исказе географског распрострањења, израђени од стране Међународне радне групе за ботаничке таксономске базе података (TDWG). (11)

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ - је предео у коме је посебно изражена једна ии више природних вредности које треба посебно штити или природних појава које треба пратити или усмеравати. (3)

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ. Природни објекат или појава, физички јасно изражен и препознатљив, репрезентативних ге-оморфолошких, геолошких, хидрогеографских, бо-таничких и других обележја, по правилу атрактивног и маркантног изгледа или необичног начина поја-вљивања као и људским радом формирана бота-ничка вредност (појединачна стабла, дрвореди, паркови, арборетуми, ботаничка башта и др.) уколи-ко она има посебан значај. (13)

СТРАТЕГИЈА (у области очувања и заштите) - план, начин (метод) или низ поступака (мера) за постизање одређеног циља у области очувања и заштите. (11)

СТРАТЕГИЈА ЗАШТИТЕ БИОДИВЕРЗИТЕТА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ. Усвојена је фебруара 1998. године и представља политику рада сектора за заштиту биодиверзитетa ЕУ. Заштита биодиверзитетa је директно регули-сана Директивама о заштити птица и станишта. (8)

Т

(ТРАЈНО) ОДРЖИВ(О) (SUSTAINABLE) КОРИШЋЕЊЕ, РАЗВОЈ - развој на бази таквог (уздржаног) коришћења природних ресурса, које обезбеђује и бу-дућим генерацијама бар исти ниво коришћења. че-сто се назива и уравнотеженим развојем, јер, бар у случају обновљивих ресурса, подразумева рав-нотежу између узимања и обнављања. (11)

У

УГРОЖЕНИ ТАКСОН *-sensu lato*: свака врста/подврста, предмет занимања институција и организација ко-је се баве заштитом и очувањем природе одно-сно животне средине; *сенсу стрикто*: таксон је угрожен ако није крајње угрожен, али се суоча-ва са врло високом вероватноћом да ће ишче-знути у природним условима у блиској будућно-сти, што се утврђује једним од критеријума ИУЦН. Југословенска угрожена (YUE) врста/подврста

-sensu stricto: која је у опасности да ишчезне (в.) у Југославији, јер јој је опстанак у тој мери угрожен, да се без предузимања ефикасних ме-ра очувања не може спонтано сачувати, без об-зира да ли је као врста/подврста глобално угроже-на (в.). (11)

UNEP (*United Nations Environmental Program*). Про-грам за животну средину Уједињених нација.

УНИШТАВАЊЕ (ДЕСТРУКЦИЈА) СТАНИШТА/ ЕКОСИ-СТЕМА - промене станишта/ екосистема у про-цесу промене намене простора за потребе при-вреде (на пример увођење монокултура на вели-ким просторима) које воде ишчежавању биодивер-зитета. (11)

Ц

CITES. Међународна конвенција о трговини угроженим ди-вљим биљним и животињским врстама.

ЦРВЕНА КЊИГА - научна публикација која садржи опшир-не податке о основним карактеристикама врсте, о степену њене угрожености, факторима угрожавања, као и предлоге мера за заштиту саме врсте. Представља научну основу за покретање конкретних видова заштите.

ЦРВЕНА ЛИСТА - научна публикација која садржи списак угрожених врста, са најосновнијим подацима о степену угрожености и распрострањењу. Предста-вља основу за израду Црвених књига.

W

WCMC - Светски мониторинг центар за очување природе. WWF (*World Wide Fund For Nature*). Светска фондација за природу.